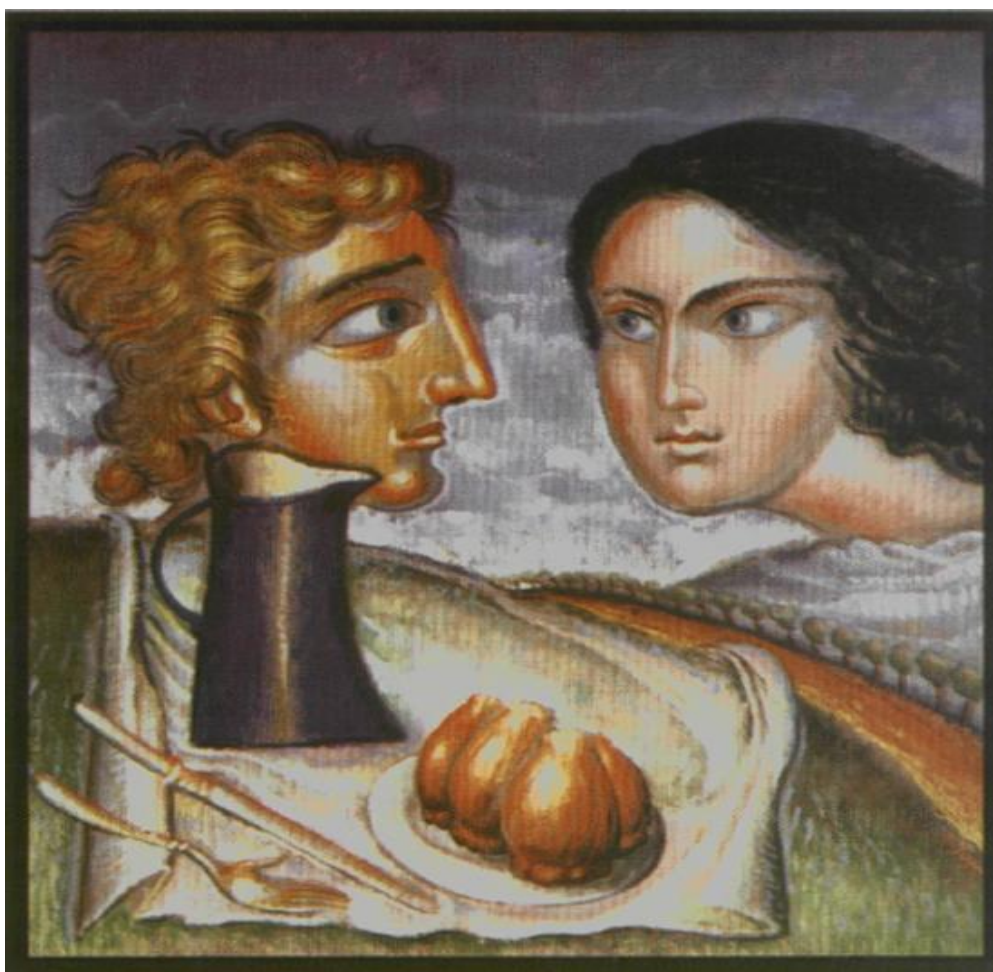

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ
ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

**Θέματα Χριστιανικής Ηθικής
ΤΟΜΟΣ Α΄**

**Μάριος Π. Μπέγζος-
Αθανάσιος Ι. Παπαθανασίου**

ΘΕΜΑΤΑ
ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ
ΤΟΜΟΣ Α΄

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

**ΘΕΜΑΤΑ
ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ**

**Γ' ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΤΟΜΟΣ Α'**

**ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ
ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ**

Συγγραφή

**1. Μάριος Π. Μπέγζος, Καθηγητής
Θεολογικής σχολής Πανεπιστημίου
Αθηνών**

**2. Αθανάσιος Ν. Παπαθανασίου, Δρ
Θεολογίας, Καθηγητής Λυκείου Ζε-
φυρίου Αττικής**

Κριτική Επιτροπή

**1. Χρήστος Βασιλόπουλος, Καθηγη-
τής Θεολογικής Σχολής Πανεπιστημί-
ου Θεσ/νίκης**

**2. Γεώργιος Διλμπόης, Θεολόγος -
συγγραφέας, πρ. Σχολικός Σύμβουλος**

**3. Δημήτριος Κούκης, Θεολόγος, πρ.
Σχολικός Σύμβουλος**

Εποπτεία

**Αθανάσιος Θ. Νίκας, Σύμβουλος Π.Ι.
(† 5 -3-1999)**

**Το βιβλίο αυτό αφιερώνεται στη
μνήμη του.**

Εικόνα του εξωφύλλου

**Έργο του ζωγράφου π. Σταμάτη
Σκλήρη (1998)**

**ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ
ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ
Ομάδα Εργασίας Ινστιτούτου Εκπα-
ιδευτικής Πολιτικής**

**Μετατροπή: Οσία Αναστασίου
Επιμέλεια: Σπυριδούλα Σκούταρη**

Πρόλογος

Πολλές φορές οι καθηγητές θεολόγοι, αλλά και οι μαθητές τους, πολιορκούνται από τη σκέψη ότι ευκολότερα θα διδασκόταν ο Χριστιανισμός σε ανθρώπους που δεν τον γνώρισαν ποτέ, παρά σε εκείνους που ανήκουν σε λαό παραδοσιακά χριστιανικό. Πιθανότατα μια τέτοια σκέψη να είναι υπερβολική. Ωστόσο, αναδεικνύει ένα από τα σημαντικά προβλήματα της σύγχρονης νεοελληνικής πραγματικότητας.

Μέσα από μια πορεία αιώνων, η ζωή του λαού μας «μπολιάστηκε» από την πίστη της Εκκλησίας. Η νοοτροπία, οι ευαισθησίες, ο πολιτισμός, η παράδοσή του λαού μας

μαρτυρούν για την καρποφορία αυτού του μπολιάσματος, που όμως εμείς δε συνειδητοποιούμε επειδή γεννιόμαστε μέσα σ' αυτή την παράδοση. Γι' αυτό και η σχέση μας με την Εκκλησία συχνά δεν είναι ξεκάθαρη, αλλά είναι θολή και ασυνείδητη, κάτι σαν μηχανικό, τυπικό και αυτονόητο έθιμο. Πολλοί δε γνωρίζουμε την πίστη μας ή την έχουμε νοθεύσει με στοιχεία από άλλες θρησκευτικές παραδόσεις ή με δεισιδαιμονίες. Έτσι, δυσκολευόμαστε να ξεκαθαρίσουμε τι από αυτά που δεχόμαστε ως διδασκαλία της Εκκλησίας είναι πράγματι διδασκαλία της.

Ζώντας μέσα σ' αυτή τη σύγχυση, γίνεται δύσκολη και η συνεννόηση περί του τι πραγματικά λέει η Εκκλησία για το «σωστό» και το «λάθος» της καθημερινής μας ζωής,

όταν, δηλαδή, η συζήτηση έρχεται στην Ηθική της. Πολύ περισσότερο που τα λόγια δύσκολα μπορούν να ψηλαφίσουν ζητήματα ζωής.

Έχοντας επίγνωση αυτών των δυσκολιών, οι συγγραφείς ανέλαβαν να συντάξουν τα μαθήματα αυτού του βιβλίου -το πρώτο μέρος (δ.ε. 1-12) ο Αθανάσιος Παπαθανασίου και το δεύτερο μέρος (δ.ε. 13-24) ο Μάριος Μπέγζος- σε συνεννόηση και συνεργασία, ώστε συνολικά το βιβλίο να αποτελεί κοινό έργο. Οι συγγραφείς δεν μπορούν να καυχηθούν ότι τελικά υπερνίκησαν τις δυσκολίες που προαναφέραμε. Προσπάθησαν, ωστόσο, να καταδείξουν, όσο γίνεται σαφέστερα, τα κριτήρια που διαθέτει η Εκκλησία για την πορεία του ανθρώπου στους σύγχρονους καιρούς. Την προσπάθεια αυτή συνεπικου-

ρούν κείμενα που πλαισιώνουν τις διδακτικές ενότητες τα οποία προσφέρονται για συζήτηση στην αρχή του μαθήματος. Το όλο εγχείρημα θα μπορέσει τελικά να χαρακτηριστεί επιτυχές, αν οι σελίδες που ακολουθούν μπορέσουν να λειτουργήσουν ως αφορμές για πέρασμα από τα λόγια για τη ζωή στην ίδια τη ζωή, δηλαδή την Εκκλησία.

Όσοι θα εργαστούν με βάση αυτό το βιβλίο (είτε διδάσκοντες είτε διδασκόμενοι) καλούνται να έχουν κατά νου, ως ένα είδος πνευματικής πυξίδας, τα παρακάτω εμπνευσμένα λόγια, τα οποία μπορούν να δώσουν και το στίγμα της εκκλησιαστικής παρουσίας μέσα στην τρίτη χιλιετία μετά Χριστόν: «Η Ορθοδοξία για μια ακόμη φορά αποκαλύπτεται... ως μια νικητήρια δύναμη, ως

δύναμη αναγεννητική και καταφατική της ζωής, και όχι μονάχα ως καταφύγιο για τις κουρασμένες και αποθαρρημένες υπάρξεις. Η Ορθοδοξία δεν είναι το τέλος, αλλά η αρχή, η αρχή μιας αναζήτησης και μιας δημιουργίας, είναι μια 'νέα δημιουργία'» [π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ].

ΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Οι λέξεις που σημειώνονται με αστερίσκο (*) εξηγούνται στο τέλος του βιβλίου. Στο τέλος του βιβλίου, επίσης, παρατίθεται ενδεικτική βιβλιογραφία.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

(Δ.Ε. 1 και 2)

Εδώ θα δούμε πώς το πρώτο ερώτημα που θέτει η Εκκλησία δεν είναι για τις πράξεις, αλλά για την ύπαρξη τον ανθρώπου.

Το «τι πρέπει να κάνω», δηλαδή, δεν είναι ένα αυτόνομο ερώτημα, αλλά εξαρτάται από το «τι ον είμαι».

Στην Ορθόδοξη λειτουργική ζωή η ηθικότητα δεν πηγάζει από μια δικανική* σχέση με το Θεό, αλλά από τη μεταμόρφωση και ανακαίνιση της κτίσεως και του ανθρώπου εν Χριστώ, ώστε κάθε

ηθική επιταγή να γίνεται κατανοητή μόνον ως συνέπεια αυτής της μυστηριακής μεταμορφώσεως...

Μ' αυτόν τον τρόπο η Εκκλησία δεν προσφέρει στον κόσμο ένα σύστημα ηθικών κανόνων, αλλά μια αγιασμένη κοινωνία, μια ζύμη που θα ζυμώσει τη δημιουργία όχι με την επιβολή των ηθικών προσταγών της, αλλά με την αγιαστική της παρουσία. Είναι μια παρουσία μαρτυρίας, που δε σφυρηλατεί δεσμά «δυσβάστακτα τοις ανθρώποις», για να τους σύρει δέσμιους στη σωτηρία, αλλά τους καλεί στην «ελευθερία των τέκνων του Θεού», σε μια κοινωνία με το Θεό, που συνεπάγεται την ανακαίνιση του κόσμου.

Ιωάννης Ζηζιούλας (Μητροπολίτης

**Περγάμου), Η Κτίση ως Ευχαριστία,
εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 1992, σελ. 31-
32**

Συζήτηση για τον Άνθρωπο με αφορμή ένα κείμενο

Το κείμενο που ακολουθεί είναι απόσπασμα από έργο του αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου (περ. 347-407). Χρησιμοποιώντας παραστατικές εικόνες, συμβολισμούς και τολμηρές μεταφορές, ο Ι. Χρυσόστομος επιχειρεί να αποδώσει πώς η Εκκλησία κατανοεί τη σχέση ανθρώπου και Θεού και τη σάρκωση του δευτέρου. Είναι χαρακτηριστικό ότι με «αμαρτωλή» παρομοιάζει την ανθρώπινη φύση, που έχει εκπέσει στη φθορά, στην αλλοτρίωση και στο βασίλειο του θανάτου. Καλούμαστε να προσεγγίσουμε το κείμενο νηφάλια και να επιχειρήσουμε ένα είδος διαλόγου με τις ιδέες που εκφράζει.

**Αμαρτωλή επιθυμούσε ο Θεός;
Ναι, αμαρτωλή· εννοώ τη δική μας
φύση. Ήταν τρανός κι αυτή ταπει-
νή. Τρανός όχι στη θέση, αλλά στη
φύση. Πεντακάθαρος ήταν, ακατά-
στρεφτη η ουσία του, άφθαρτη η
φύση του. Αχώρητος στο νου, αό-
ρατος, άπιαστος από τη σκέψη,
υπάρχοντας παντοτινά, μένοντας
απαράλλαχτος. Πάνω από τους αγ-
γέλους, ανώτερος από τις δυνάμεις
των ουρανών. Νικώντας τη λογική
σκέψη, ξεπερνώντας τη δύναμη του
μυαλού, είναι αδύνατο να τον δεις,
μόνο να τον πιστέψεις. Τον έβλε-
παν οι άγγελοι και τρέμανε. Τα χε-
ρουβείμ σκεπάζονταν με τα φτερά
τους, όλα στέκονταν με φόβο. Έ-
ριχνε το βλέμμα του στη γη και την
έκανε να τρέμει. Στρεφότανε στη**

θάλασσα και την έκανε στεριά. Ποτάμια έβγαζε στην έρημο. Στ' αναμέτρημά του έστησε βουνά και ζύγισε λαγκάδια. Πώς να το πω; Πώς να το παραστήσω; Το μεγαλείο του απέραντο' πού να πιαστεί η σοφία του με αριθμούς; Ανεξιχνίαστες οι αποφάσεις που παίρνει κι οι δρόμοι του ανεξερεύνητοι.

Κι αυτός ο τόσο μέγας και τρανός επεθύμησε την αμαρτωλή. Γιατί; Για να την αναπλάσει από αμαρτωλή σε παρθένα. Για να γίνει νυμφίος της.

Τι κάνει; Δεν της στέλνει κάποιον από τους δούλους του, δεν στέλνει άγγελο στην αμαρτωλή, δεν στέλνει αρχάγγελο, δεν στέλνει τα χερουβείμ, δεν στέλνει τα σεραφείμ. Αλλά καταφθάνει αυτός ο ίδιος ο ερωτευμένος.

**Επεθύμησε την αμαρτωλή και τι κάνει; Επειδή δεν μπορούσε ν' ανέβει εκείνη στα ψηλά, κατέβηκε ο ίδιος στα χαμηλά. Έρχεται στην καλύβα της. Τη βλέπει μεθυσμένη. Και με ποιο τρόπο έρχεται; Όχι μ' ολοφάνερη τη θεότητά του, αλλά γίνεται εντελώς ίδιος μαζί της, μήπως βλέποντάς τον τρομοκρατηθεί, μήπως λαχταρήσει και του φύγει. Τη βρίσκει καταπληγωμένη, εξαγριωμένη, από δαίμονες κυριευμένη. Και τι κάνει; Την παίρνει και την κάνει γυναίκα του. Και τι δώρα της χαρίζει; Δαχτυλίδι. Ποιο δαχτυλίδι; Το Άγιο Πνεύμα. Έπειτα λέγει:
- Δεν σε φύτεψα στον παράδεισο; Του λέει, ναι.**

(π. Σταμάτης Σκλήρης, "Ζευγάρι σε σοφίτες", 1994)

- Και πώς ξέπεσες από κει;
- Ήλθε και με πήρε ο διάβολος από τον παράδεισο.
- Φυτεύτηκες στον παράδεισο και

σε έβγαλε έξω. Να. Σε φυτεύω μέσα μου. Δεν τολμά να με πλησιάσει εμένα. Ο ποιμένας σε κρατάει κι ο λύκος δεν έρχεται πια.

- Αλλά είμαι, λέει, αμαρτωλή και βρόμικη.

- Μη μου σκοτίζεσαι, είμαι γιατρός.

Δώσε μεγάλη προσοχή. Κοίταξε τι κάνει. Ήλθε να πάρει την αμαρτωλή, όπως αυτή - το τονίζω - ήταν βουτηγμένη στη βρομιά. Για να μάθεις τον έρωτα του Νυμφίου. Αυτό χαρακτηρίζει τον ερωτευμένο: το να μη ζητάει ευθύνες για αμαρτήματα, αλλά να συγχωρεί λάθη και παραπτώματα.

Πιο πριν ήταν κόρη των δαιμόνων, κόρη της γης, ανάξια για τη γη. Και τώρα έγινε κόρη του βασιλιά. Κι αυτό γιατί έτσι θέλησε ο ερωτευμέ-

μένος μαζί της. Γιατί ο ερωτευμένος δεν πολυνοιάζεται για τη συμπεριφορά του. Ο έρωτας δεν βλέπει ασχήμια. Γι' αυτό και ονομάζεται έρωτας, επειδή πολλές φορές αγαπά και την άσχημη. Έτσι έκανε και ο Χριστός. Άσχημη είδε και την ερωτεύτηκε και την ανακαινίζει.

... Ως μέλος του σώματος του την περιποιείται. Τη φροντίζει, ως κεφαλή της που είναι, τη φυτεύει ως ρίζα, την ποιμαίνει ως ποιμένας. Ως νυμφίος την παίρνει γυναίκα του, και ως εξιλαστήριο θύμα τη συγχωρεί, ως πρόβατο θυσιάζεται, ως νυμφίος τη διατηρεί μέσ' στην ομορφιά, ως σύζυγος φροντίζει να μην της λείψει τίποτα.

Ιωάννης Χρυσόστομος, ΡG 52,

404A-411B (μτφρ. Ελ. Μάινα), στο περιοδικό «Σύναξη» 2 (1982), σελ. 4-7.

Σχόλια και αφορμές για συζήτηση

- α. Ο Θεός τον οποίο έχουν πολλοί άνθρωποι στο νου τους είναι ένας θεός δικαστής, τιμωρός. Πώς σκιαγραφεί όμως τον Θεό ο Χρυσόστομος εδώ;**
- β. Τι είδους είναι η σχέση Θεού και ανθρώπου, κατά τον Χρυσόστομο; Προσέξτε ότι γίνεται λόγος για διάλογο, έρωτα, γιατρεία. Εντοπίστε ποια σημεία μιλούν για ένωση Θεού και ανθρώπου και για μετοχή του δευτέρου στη ζωή του πρώτου.**

γ. Πώς κατανοείται ο άνθρωπος μέσα σ' αυτήν τη σχέση; Τι του προσφέρει αυτή η σχέση;

1. Ο ΗΘΙΚΟΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΣ και Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

Ο ηθικός προβληματισμός Καθημερινά και αδιάκοπα συμβαίνουν γύρω μας απειράριθμα γεγονότα που αποτελούν εκδηλώσεις φυσικών νόμων και ενστίκτων. Τέτοια μπορεί να είναι π.χ. ότι πέφτει βροχή, ότι τα μαλλιά μεγαλώνουν, ότι ένα ζώο τρώει, κτλ. Αυτά τα γεγονότα πραγματοποιούνται μηχανικά και αναπόφευκτα, όταν συντρέξουν συγκεκριμένες προϋποθέσεις.

Πέρα όμως από τέτοια γεγονότα, έχουμε και τις πράξεις και ενέργειες του ανθρώπου. Αυτές δε συμβαί-

νουν αυτόματα και αναπόφευκτα, αλλά εξαρτώνται από τη θέληση, την πρόθεση και την απόφαση του ανθρώπου. Ο άνθρωπος, δηλαδή, διαμορφώνει απόψεις και μπορεί να αποφασίσει την πραγματοποίηση ή τη μη πραγματοποίηση μιας πράξης. Εδώ, στις συνειδητές επιλογές και πράξεις, ανακύπτει ζήτημα "σωστού" και "λάθους", "καλού" και "κακού", ζήτημα που δεν μπορεί να τεθεί για τα μηχανικά γεγονότα που αναφέραμε στην προηγούμενη παράγραφο. Ο προβληματισμός, λοιπόν, σχετικά με το τι είναι "σωστό" και τι "λάθος", τι είναι "καλό" και τι "κακό" στις απόψεις, στις ενέργειες, στη στάση και στη συμπεριφορά του ανθρώπου είναι ο ηθικός προβληματισμός.

Ο πόνος στην καθημερινή ζωή, η συνύπαρξη των ανθρώπων, η απο-

ζήτηση της αγάπης, η κυριαρχία της αδικίας, το ερώτημα αν ο άνθρωπος είναι σκλάβος στα χέρια ενός θεού - δικτάτορα, όλα αυτά είναι μερικά από τα ζητήματα με τα οποία ασχολείται ο ηθικός προβληματισμός. Κανένας άνθρωπος και καμία κοινωνία σε καμία εποχή δεν είναι δίχως ηθικό προβληματισμό. Οι απαντήσεις, βέβαια, που δόθηκαν και δίνονται (δηλαδή η ηθική την οποία διαμορφώνουν λαοί και άτομα), είναι ποικίλες. Π.χ. για το ζήτημα των σχέσεων των δύο φύλων, άλλοι υποστηρίζουν την ισότητα, άλλοι την ανωτερότητα του άντρα, άλλοι την πολυγαμία κτλ. Όλη αυτή η ποικιλία απαντήσεων, όμως, δείχνει τούτο ακριβώς: ο ηθικός προβληματισμός και η ανάγκη απάντησης σ' αυτόν υπάρχει σε όλους.

Ηθική και Ανθρωπολογία (όπως δείχνει
ετυμολογικά η ίδια
η λέξη ανθρωπο-λογία) σημαίνει:
λόγος περί ανθρώπου, δηλαδή ά-
ποψη για το τι είδους ον είναι ο άν-
θρωπος. Κάθε ηθική βασίζεται σε
(απορρέει από) κάποια ανθρωπο-
λογία. Π.χ. αν κάποιος πιστεύει ότι
οι μαύροι δεν είναι πραγματικά άν-
θρωποι (αυτή η αντίληψη δηλαδή
είναι η ανθρωπολογία του), τότε
δεν τους αναγνωρίζει ίσα δικαιώμα-
τα με τους λευκούς (αυτή είναι η η-
θική του). Στην περίπτωση αυτή
βλέπουμε ότι ρατσιστική ανθρωπο-
λογία γεννά ρατσιστική ηθική.

Πριν αναφερθούμε ειδικότερα
στον Χριστιανισμό, χρειάζεται να
επιχειρήσουμε ένα ξεκαθάρισμα.
Πολύς κόσμος νομίζει ότι, για το
Χριστιανισμό, ηθική είναι η υπακοή

σε ορισμένους κανόνες (κυρίως απαγορεύσεις) που επιβάλλονται στον άνθρωπο ως προσταγές ενός θεού - δικαστή. Γι αυτό, για πολλούς ανθρώπους είναι ακατανόητοι αυτοί οι κανόνες, αφού φαίνεται σαν να μην έχουν άλλο λόγο ύπαρξης, παρά μόνο να αποτρέψουν τη θεία οργή! Στην ουσία τους όμως τα πράγματα δεν είναι έτσι. Το πώς είναι, θα το δούμε αμέσως στη συνέχεια.

**Ζωή
χωρίς λήξη
κι όχι απλώς
αναβολή
της λήξης**

Η στάση του
Χριστιανισμού
απέναντι στον
ηθικό
προβληματισμό
προσδιορίζεται

από την ανθρωπολογία του. Ας το

δούμε αυτό μέσα από μερικά παραδείγματα. Οι πράξεις του ανθρώπου έχουν νόημα, στο μέτρο που υπάρχει μέλλον. Αυτό συμβαίνει όχι μόνο με τα όνειρα που κάνει κάποιος για τα χρόνια που περιμένει ότι θα έρθουν, αλλά κατά βάθος, ακόμα και με τις καθημερινές, “πεζές” πράξεις μας’ π.χ. το πρωί, πριν βγούμε από το σπίτι μας, έχει νόημα να χτενιστούμε, ακριβώς επειδή προσδοκούμε ότι τις επόμενες στιγμές αφενός θα υπάρχουμε και αφετέρου κάποιοι θα μας δουν. Η ύπαρξη του ανθρώπου διψά να συνεχιστεί. Μέχρι πού μπορεί όμως να φτάσει η συνέχισή της;

Την ανθρώπινη ύπαρξη θα μπορούσαμε να την παρομοιάσουμε με μια συσκευή μπαταρίας. Χαρακτηριστικό της, δηλαδή, είναι ότι έχει μεν ζωή (το ηλεκτρικό φορτίο της

Μάχη μεταξύ αετού και φιδιού (Βυζαντινό μωσαϊκό δάπεδο του Μεγάλου Παλατίου στην Κωνσταντινούπολη) ("Ιστορία του Ελληνικού Έθνους", Εκδοτική Αθηνών, τ.Ζ', σ. 115)

μπαταρίας), αλλά πρόκειται για ζωή με ημερομηνία λήξης' κάποια στιγμή θα τελειώσει, δίχως να μπορεί από μόνη της να ανανεωθεί να επαναφορτιστεί. Τα πράγματα θα αλλάξουν όμως ριζικά αν η συσκευή αυτή συνδεθεί με παροχή ηλεκτρικού ρεύματος. Τότε θα αν-

τλεί ανεξάντλητη ζωή από μια άλλη οντότητα (την ηλεκτρική γεννήτρια), η οποία δεν έχει απλώς ζωή, αλλά γεννά ζωή (ηλεκτρισμό)¹.

¹ Όπως, βεβαίως, είπαμε και στην αρχή του μαθήματος, και όπως θαυμάσια δείχνει το κείμενο του Χρυσοστόμου που βρίσκεται στην αρχή του μαθήματος, ο άνθρωπος είναι πρόσωπο κι όχι μηχανήμα ή άβουλο ον. Στη θέση του παρόντος παραδείγματος θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για το πως ο άνθρωπος χάνει βαθμιαία τη θερμότητά του και χρειάζεται να πάρει καινούργια από τον ήλιο, ή πως χάνει τον αέρα των πνευμόνων του και χρειάζεται να τροφοδοτηθεί από την ατμόσφαιρα.

Αν ως συσκευή μπαταρίας παρομοιάσουμε τον άνθρωπο, τότε ως

γεννήτρια θα παρομοιάσουμε το Θεό. Η θεολογική γλώσσα χρησιμοποιεί δύο πολύ εύστοχους όρους. Αποκαλεί τον άνθρωπο κτιστό (δηλαδή ον δημιουργημένο, του οποίου η ύπαρξη οφείλεται σε κάποιον άλλον), και τον Θεό άκτιστο (δηλαδή ον που υπάρχει δίχως να οφείλει τον λόγο ύπαρξής του σε κανέναν και σε τίποτα). Αυτό που πρέπει να προσέξουμε, είναι ότι η σύνδεση – η σχέση με το Θεό – δεν είναι ζήτημα νομικό, δεν είναι ζήτημα πειθαρχίας ή απειθαρχίας σε κάποιες προσταγές, αλλά – πάνω απ' όλα – ζήτημα ζωής. Για την Εκκλησία, η δημιουργία σχέσης με το Θεό σημαίνει για τον άνθρωπο δυνατότητα να γίνει μέτοχος μιας ζωής δίχως λήξη. Γι' αυτό, άλλωστε, όπως έχουμε δει σε μαθήματα των προηγούμενων ετών, αυτό που ο-

ραματίζεται η Εκκλησία δεν είναι απλώς η αιώνια ύπαρξη του μισού ανθρώπου (δηλαδή της ψυχής) μετά τον ατομικό του θάνατο, αλλά η τελική και κυριολεκτική κατάργηση της φθοράς και του θανάτου στον άνθρωπο και σ' ολόκληρο το σύμπαν, μετά τα Έσχατα και την ψυχοσωματική ανάσταση του ανθρώπου.

Ούτε ο Θεός ούτε ο άνθρωπος είναι παθητικά όντα, αφηρημένες δυνάμεις ή αδρανείς υπάρξεις. Αντιθέτως, έχουν προσωπικότητα, επιθυμούν, ενεργούν κ.λπ. Η μεταξύ τους σχέση, λοιπόν, δεν επιτυγχάνεται αυτόματα, αλλά μπορεί να περάσει τις περιπέτειες που διέρχεται κάθε σχέση μεταξύ ζωντανών προσώπων: Ο Θεός αδιάκοπα ανοίγεται προς τον άνθρωπο, τον πλησιάζει, τον προσκαλεί. Ο άν-

θρωπος έχει τη δυνατότητα να δεχτεί τον Θεό στη ζωή του ή να τον απορρίψει, να ανοιχτεί σ' αυτόν με εμπιστοσύνη ή να μείνει κλεισμένος στα ανθρώπινα δεδομένα. Καθένα από αυτά τα ενδεχόμενα έχει αντίστοιχα τις συνέπειες που προσπαθήσαμε να δείξουμε με το παράδειγμα της μπαταρίας.

Η ζωή χωρίς λήξη, λοιπόν, για την οποία μιλά η Εκκλησία, δεν σημαίνει απλώς μια αιώνια παράταση της ανθρώπινης ζωής όπως αυτή υπάρχει σήμερα (μαζί, δηλαδή, με τον πόνο, το κακό, τον εγωισμό, την αδικία, τη φθορά), αλλά ριζική αναμόρφωσή της, ποιοτική αναβάθμισή της. Η σχέση με τον Θεό είναι η πραγματική ζωή, διότι είναι άνοιγμα προς τον άλλον, αγάπη, ξεπέραςμα του εγωκεντρισμού*. Και είναι χωρίς λήξη, διότι στα έ-

**σχατα θα καταργηθεί το κακό σε
κάθε του μορφή· είτε ως βιολογικός
θάνατος που θέτει ημερομηνία λή-
ξης στην ανθρώπινη ύπαρξη είτε
ως εγωισμός που θέτει ημερομηνία
λήξης στις ανθρώπινες σχέσεις.
Δεν είναι τυχαίο ότι το Ευαγγέλιο
παριστάνει τα Έσχατα και τη Βασι-
λεία του Θεού σαν γλέντι γάμων,
σαν μια γιορτινή συνάντηση, δίχως
λήξη και δίχως πλήξη! (Αποκάλ. 19:
6-9, 21: 21-3).**

***Στο επόμενο μάθημα θα δούμε ει-
δικότερα τί σημαίνει για τον άν-
θρωπο το γεγονός ότι ο Θεός είναι
Αγία Τριάδα.**

Επιγραμματικά, το όραμα της Εκκλησίας μπορούμε να το διατυπώσουμε ως εξής:

- **Με τη σάρκωσή Του ο Χριστός προσέλαβε την ανθρώπινη φύση, για να κάνει τον άνθρωπο κοινωνό της θείας ζωής.**
- **Με την Ανάστασή του νίκησε το θάνατο. Το ανθρώπινο σώμα Του εγέρθηκε υλικό, αλλά "αναβαθμισμένο": είναι πλέον άφθαρτο. Για το σώμα αυτό, ο θάνατος έχει καταργηθεί.**
- **Η αναστημένη ανθρώπινη φύση Του λειτουργεί στη συνέχεια, μέσα στην ιστορία, σαν "μαγιά". Γίνεται τροφή και φάρμακο (θεία ευχαριστία), για να μπολιάσει και να ανακαινίσει σιγά σιγά τη δημιουργία.**
- **Αυτή η πορεία (η οποία ούτε**

ατρικύμιαστη είναι, ούτε αυτόματα μπορεί να γίνει, αφού χρειάζεται την ελεύθερη συνέργεια του ανθρώπου) θα ολοκληρωθεί στα Έσχατα, για τα οποία το μέλος της Εκκλησίας δηλώνει: “προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν και ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος”.

**Ζωή κι όχι
φτιασίδωμα**

Ας επανέλθουμε
στο παράδειγμά
μας, για να θέσουμε

ένα τελευταίο ερώτημα. Με την ύπαρξη μιας συσκευής σχετίζονται διάφορα “πρέπει” (π.χ. ότι η συσκευή πρέπει να είναι καθαρή, να είναι καλοβαμμένη κ.ο.κ). Τι νόημα έχουν όμως αυτά τα “πρέπει”, αν η μπαταρία της συσκευής πρόκειται να νεκρωθεί οριστικά και αμετάκλητα σε δύο λεπτά; Νόημα μπορεί να

έχουν μόνο αν αντιμετωπιστεί το θεμελιώδες θέμα της ύπαρξης που προαναφέραμε. Δεν είναι δηλαδή απόλυτα, αλλά σχετικά, αφού τελούν σε σχέση, σε συνάρτηση με το μείζον αυτό θέμα. Αν, αντιθέτως, αυτά τα "πρέπει" απολυτοποιηθούν και αυτονομηθούν, τότε η τήρησή τους - ακόμη κι αν γίνεται με τις αγαθότερες προθέσεις - αφήνει ανενόχλητη την κυριαρχία του θανάτου πάνω στη ζωή· δεν προσφέρουν καμιά δυνατότητα αλλαγής της ίδιας της ύπαρξης, παρά μόνο φτιασιδώνουν την επιφάνειά της. Με μια τέτοια στάση η Εκκλησία διαφωνεί. Ο Χριστός δεν ήρθε στο θνητό ανθρώπινο γένος απλώς για να το καλλωπίσει πριν τη λήξη του (κάτι αντίστοιχο κάνουν όσοι αυτονομούν τα επιμέρους "πρέπει"), αλλά για να καταργήσει τη λήξη του!

Κείμενα

1. Αυτός που φοβάται τον θάνατο, είναι δούλος και υφίσταται τα πάντα προκειμένου να μην πεθάνει... Εκείνος όμως που δε φοβάται τον θάνατο, δεν φοβάται κανέναν, δεν τρέμει κανέναν. Είναι ανώτερος απ' όλους και πιο ελεύθερος απ' όλους.

Ιωάννης Χρυσόστομος, ΡG 63, 41

2. Η θεότητα δεν είναι απλώς μια πραγματικότητα ή μια δύναμη από την οποία εξαρτάται το παν, μήτε είναι πολύ περισσότερο μια δύναμη που καταδυναστεύει τον κόσμο και τη ζωή - πράγμα που επισημαίνεται σε πάμπολλες θρησκευτικές και φιλοσοφικές δοξασίες -, αλλά η πηγή τού είναι, της ζωής και κάθε εξέλιξης, όπου μετέχει

η κτίση. Με τη μετοχή τούτη η κτίση γίνεται πραγματικότητα. Εδώ λοιπόν δεν πρόκειται απλώς για εξάρτηση, αλλά για μια σχέση, όπου το κυρίαρχο στοιχείο είναι η μετοχή και ο πλουτισμός της κτίσης από την αδαπάνητη θεότητα.

Νίκος Ματσούκας. Δογματική και Συμβολική Θεολογία, εκδ. Πουρναρά. τ.Β'. Θεσσαλονίκη 1985, σελ. 47.

Θέματα για συζήτηση

1. Φέρτε συγκεκριμένα παραδείγματα για το ότι κάθε ανθρωπολογία "γεννά" αντίστοιχη ηθική.
2. Πού στηρίζεται η αφοβία θανάτου, για την οποία κάνει λόγο ο Ι. Χρυσόστομος στο κείμενο που παρατίθεται στο τέλος του μαθήματος; Λάβετε υπόψη σας και το δεύτερο κείμενο.

2. ΕΝΤΟΛΕΣ ΚΑΙ ΔΟΓΜΑΤΑ. ΣΥΝΤΑΓΕΣ ΣΚΛΑΒΙΑΣ Ή ΔΡΟΜΟΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ;

**Δόγματα,
φόρμουλες
ζωής**

Αντίθετα προς τις
κοινωνίες που
οργανώνουν τα
διάφορα “πρέπει”

σε κώδικα, σε σύστημα ηθικής,
σκοπός της Εκκλησίας δεν είναι να
προσφέρει ένα σύστημα ηθικής,
δηλαδή λεπτομερείς καταλόγους
καλών και κακών πράξεων ή κανό-
νες καλής συμπεριφοράς. Αυτό
που προσφέρει είναι η δυνατότητα
μιας νέας ζωής, που προκύπτει,
όπως είπαμε παραπάνω, από τη
δημιουργία σχέσης με το Θεό. Ό-
πως θα δούμε ειδικότερα σε επό-

μενα μαθήματα, η Εκκλησία προτείνει στον άνθρωπο τον τρόπο ζωής της, για να αποφασίσει ο ίδιος ελεύθερα αν θα τον επιλέξει. Τον τρόπο ζωής της η Εκκλησία τον έχει καταγράψει σε σύντομες διατυπώσεις που ονομάζονται δόγματα. Ο πολύς κόσμος έχει την εντύπωση πως δόγμα είναι ένα αφηρημένο, εγκεφαλικό κι άσχετο προς την καθημερινή ζωή αξίωμα, που ο άνθρωπος πρέπει να το δεχτεί σαν ιδεολογία. Στην παράδοση της Εκκλησίας, όμως, δόγμα είναι η καταγραφή αληθειών που της έχουν αποκαλυφθεί και, ταυτόχρονα, η συμπύκνωση ενός τρόπου ζωής. Οι δογματικοί ορισμοί, δηλαδή, είναι καταγραφή της αποκεκαλυμμένης αλήθειας, την οποία η Εκκλησία ήδη τη ζει και προ της καταγραφής της. Όταν η Εκκλησία αποφαίνεται

δογματικώς, μαρτυρεί γι' αυτό που τη δομεί και τη ζωοποιεί.

Τι σημαίνει π.χ. για τον άνθρωπο το Τριαδικό δόγμα; Αν είναι κάτι που ο πιστός καλείται να το δεχτεί απλώς λεκτικά ή εγκεφαλικά, τότε δεν φαίνεται ότι θα άλλαζε κάτι στη ζωή του ανθρώπου, αν τη θέση αυτού του δόγματος την έπαιρνε λ.χ. η αποδοχή ενός μονοπρόσωπου θεού. Αν δούμε, όμως, το δόγμα ως διατύπωση της εκκλησιαστικής εμπειρίας και ως μοντέλο τρόπου ζωής, θα βλέπαμε το εξής: Ο Θεός του Χριστιανισμού είναι Τριάδα, τρία Πρόσωπα ισότιμα μεταξύ τους, και το καθένα μοναδικό κι ανεπανάληπτο. Ο Θεός του Χριστιανισμού δεν είναι μια μοναχική ύπαρξη· είναι μια αγαπητική συντροφιά αδιάκοπη και άφθαρτη. Καλώντας, λοιπόν, η Εκκλησία τον άνθρωπο

να δημιουργήσει σχέση με το Θεό, τον καλεί να γίνει κοινωνός του τρόπου ζωής του Θεού. Να βιώσει, δηλαδή, ως καθημερινό τρόπο ζωής την αγάπη, την ισότητα, τη μοναδικότητα του καθενός και τη συνύπαρξη όλων. Ο Χριστιανός που σοβαρολογεί για την πίστη του σε Θεό Τριαδικό, δεν μπορεί να εγκολπωθεί ούτε τον ατομικισμό, ούτε και τη μαζοποίηση του ανθρώπου, των κοινωνιών και των πολιτευμάτων του.

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο πρέπει να κατανοούνται και οι εντολές του Θεού που βρίσκονται στην Αγία Γραφή, καθώς και οι διάφοροι κανόνες της Εκκλησίας. Για να προσεγγίσουμε τη φυσιογνωμία και τη λειτουργία τους δε θα πρέπει να χρησιμοποιούμε δικανική* ορολογία, αλλά μάλλον ιατρική. Οι εντο-

λές, δηλαδή, δεν είναι ποινικοί νόμοι που αν παραβιαστούν θα επι-

Στην Ορθόδοξη παράδοση, την Αγία Τριάδα την εικονίζει η σκηνή της φιλοξενίας που πρόσφερε ο Αβραάμ σε τρεις ξένους, τρεις αγγέλους (Γεν 18:1-15). Η ομοιότητα των τριών αγγέλων δηλώνει την κοινή ουσία, ενώ η διαφορά στην ένδυση και τη στάση του σώματος δηλώνει τη διάκριση των Υποστάσεων. (Εικόνα του 15ου αιώνα).

βληθεί κάποια ποινή από κάποιον θεό δικαστή, αλλά μάλλον ιατρικές οδηγίες, όπως π.χ. η οδηγία ότι ο οργανισμός του ανθρώπου χρειάζεται νερό. Από κει και πέρα αρχίζει η προσωπική ευθύνη του καθενός. Αν κάποιος δεν προστρέξει στην πηγή, τα αποθέματα νερού στο σώμα του θα εξαντληθούν και θα πάθει αφυδάτωση. Η παραμέληση, δηλαδή, της ιατρικής αυτής οδηγίας οδηγεί σε κάποιο κακό, το κακό αυτό όμως είναι η συνέπεια μιας προσωπικής επιλογής - όχι ποινή την οποία επιβάλλει ο γιατρός ούτε, βεβαίως, η ίδια η πηγή! Όλες οι εντολές, δηλαδή, αφορούν την ύπαρξη του ανθρώπου και τους τρόπους σύνδεσής της με την πηγή της ζωής, δηλαδή το Θεό. Όσον αφορά τους περιορισμούς που φαίνεται να εμπεριέχουν, θα μπορούσαν να

παρομοιαστούν και με τους περιορισμούς που οι αθλητές θέτουν στη ζωή τους προκειμένου να διατηρήσουν και να βελτιώσουν τη φυσική τους κατάσταση. Στην ουσία, δηλαδή, πρόκειται για α-σφαλιστικές δικλείδες, που εξα-σφαλίζουν στον άνθρωπο την ε-λευθερία από τις δυνάμεις της φθοράς, του ατομικισμού και του θανάτου που караδοκούν να τον δουλώσουν.

**Πνευματικός
άνθρωπος**

Στην παράδοση
της Εκκλησίας,
εκείνος που αγω-

νίζεται σ' αυτήν την κατεύθυνση ονομάζεται Πνευματικός άνθρωπος. Ο όρος αυτός έχει παρεξηγηθεί. Συνήθως νομίζεται ότι πνευματικός είναι εκείνος που ασχολείται με μη υλικά ζητήματα ή που έχει κατορ-

θώσει να ζει σαν να μην έχει σώμα. Εδώ όμως υποκρύπτεται μια πολύ επικίνδυνη άποψη, ότι το σώμα είναι κάτι κακό κι αμαρτωλό, φυλακή του πνεύματος. Το ότι η άποψη αυτή δεν είναι αληθινά χριστιανική, θα φανεί σε ένα από τα επόμενα μαθήματα. Εδώ θα επισημάνουμε μόνο το εκκλησιαστικό νόημα του όρου Πνευματικός. Ο όρος, λοιπόν, αυτός, στο εκκλησιαστικό λεξιλόγιο, δεν προέρχεται από το ανθρώπινο πνεύμα, αλλά από το Άγιο Πνεύμα, το τρίτο Πρόσωπο της Αγίας Τριάδας. Πνευματικός, δηλαδή, δεν είναι εκείνος που δίνει έμφαση μόνο στο "μισό" εαυτό του (το πνεύμα) και καταφρονεί τον άλλο "μισό" (το σώμα), αλλά εκείνος του οποίου ολόκληρη η ύπαρξη (ψυχή και σώμα, σκέψη και βούληση, επιθυμία και πράξη) διαποτίζεται από την

παρουσία του Αγίου Πνεύματος και απ' αυτό ενισχύεται στον αγώνα του. Όπως σε κάθε τι στην Εκκλησία, έτσι κι εδώ ο Θεός δε δρα αυθαίρετα, ερήμην του ανθρώπου: από τον άνθρωπο εξαρτάται το άνοιγμα της ύπαρξής του στη δράση του Αγίου Πνεύματος, όπως το άνοιγμα των ρουθουνιών μας στον ατμοσφαιρικό αέρα, προκειμένου αυτός να μπει και να δράσει στα πνευμόνια μας. Αυτό επιτυγχάνεται με τα Μυστήρια.

Τα Μυστήρια της Εκκλησίας είναι δρόμοι βίωσης της παρουσίας του Θεού εδώ και τώρα, και πρόγευση της οριστικής παρουσίας του και της ανακαίνισης του σύμπαντος που θα πραγματοποιηθεί στα Έσχατα. Με τη συμμετοχή στα Μυστήρια η συνάντηση του ανθρώπου και της κτίσης με τον Θεό είναι

πραγματική κι όχι συμβολική ή συναισθηματική. Π.χ. στη θεία Ευχαριστία ο άνθρωπος έχει αληθινά τη δυνατότητα να φάει και να πει την αναστημένη σάρκα και το αίμα του Χριστού. Κάθε άνθρωπος ενώνεται με τον Χριστό, αλλά και με όλους τους ανθρώπους που τρέφονται μ' αυτό το κοινό φάρμακο, τη θεία Κοινωνία, που είναι φάρμακο αθανασίας. Έτσι, ο άνθρωπος αφενός εμβολιάζεται με το φάρμακο που θα νικήσει τη φθορά και δε θα επιτρέψει στον θάνατο να είναι αυτός η τελική κατάληξη του ανθρώπου, και αφετέρου βιώνει ένα νέο τρόπο ζωής, κοινωνικό με την ουσιαστική έννοια της λέξης. Το κορυφαίο αυτό μυστήριο αποτελεί ένα κοινό τραπέζι, ένα συντροφικό γεύμα. Η άλλη ονομασία του, θεία Κοινωνία, δεί-

Χριστουγεννιάτικη σύναξη Ορθόδοξων Εσκιμών στον ναό του Αγίου Νικολάου στο Κουέθλουκ της Αλάσκας. Οι Εσκιμώοι γνώρισαν την Ορθοδοξία από τους Ρώσους τον 18ο αι. και μπόλιασαν μ' αυτήν τις δικές τους παραδόσεις.

χνει πως πρόκειται για υπόδειγμα ενός ήθους συνύπαρξης των ανθρώπων, πέρα από φύλο, φυλή, κοινωνική τάξη, ηλικία.

Κείμενα

1. Ψυχικός δε άνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Θεοῦ· μωρία γάρ αὐτῷ ἐστί, και οὐ δύναται γνῶναι, ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται.

Παῦλος (ἐπιστολή Α' Κορ. 2, 14)

2. "Και οι εντολές ακόμα, δεν ξεριζώνουν την αμαρτία - αυτό έχει κατορθωθεί μόνο με τον Σταυρό - αλλά διαφυλάσσουν τους όρους της ελευθερίας που μας δόθηκε".

Μάρκος Ερημίτης, PG 65, 992.

1. Όποιος ... δεν έχει το Πνεύμα, δεν παραδέχεται τα δώρα που φανερώνει το Πνεύμα του Θεού, αφού για εκείνον όλα αυτά είναι μωρία. Και δεν μπορεί να καταλάβει, γιατί αυτά τα πράγματα κατανοούνται μόνο με τη βοήθεια του Πνεύματος.

Θέματα για συζήτηση

1. (Απαντήστε βάσει του κειμένου του Μάρκου του ερημίτη). Αν δεν υπήρχε ο Σταυρός (δηλαδή το όλο έργο του Χριστού), τι νόημα θα είχαν οι εντολές;
2. Βρείτε το νόημα του όρου "δογματισμός", όπως τον χρησιμοποιούμε καθημερινά. Βρίσκετε να έχει σχέση με αυτό που ονομάζει "δόγματα" η Εκκλησία;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α (Δ.Ε. 3-6)

Προϋποθέσεις της ηθικής ζωής

...Δεσμεύουσι γάρ φορτία βαρέα και δυσβάστακτα και επιτιθέασι επί τούς ώμους τών ανθρώπων, τῷ δέ δακτύλῳ αὐτῶν οὐ θέλουσι κινήσαι αὐτά... Οὐαί δέ ὑμῖν, γραμματεῖς και Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι κατασθίετε τάς οἰκίας τῶν χηρῶν και προφάσει μακρά προσευχόμενοι...

Οὐαί ὑμῖν γραμματεῖς και Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι παρομοιάζετε τάφοις κεκονιαμένοις οἵτινες ἔξωθεν μὲν φαίνονται ὡραῖοι, ἔσωθεν δέ γέμουσιν ὀστέων νεκρῶν και πάσης ἀκαθαρσίας.

Ἰησοῦς Χριστός
(Ματθ. 23: 4, 13, 27)

(Οι γραμματείς και οι Φαρισαίοι)...φτιάχνουν φορτία βαριά, που δύσκολα σηκώνονται, και τα φορτώνουν στους ώμους των ανθρώπων, ενώ οι ίδιοι δε θέλουν ούτε με το δάκτυλο τους να τα κινήσουν... Αλίμονο σας, γραμματείς και Φαρισαίοι, υποκριτές, γιατί κατατρώτε τις περιουσίες των χηρών, κάνετε όμως μεγάλες προσευχές για να φανείτε καλοί...

Αλίμονο σας, γραμματείς και Φαρισαίοι, υποκριτές, γιατί μοιάζετε με τάφους ασβεστωμένους, που εξωτερικά φαίνονται ωραίοι, εσωτερικά όμως είναι γεμάτοι κόκαλα νεκρών και κάθε λογής ακαθαρσία.

3. Η ΗΘΙΚΗ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ

Ψυχολογική συνείδηση και Ηθική συνείδηση

Η λέξη "συνείδηση" είναι πολύ συνηθισμένη στην καθημερινή ζωή. Προέρχεται

από το ρήμα συνοίδα (σύν= μαζί, οΐδα= γνωρίζω) που σημαίνει μετέχω στη γνώση κάποιου πράγματος, γνωρίζω, συναισθάνομαι κάτι. Ο όρος "συνείδηση", χρησιμοποιείται με δύο έννοιες, που βασίζονται μεν στην παραπάνω σημασία, αλλά στη συνέχεια έχουν διαφοροποιηθεί.

Πρώτα απ' όλα, συνείδηση είναι η ικανότητα του ανθρώπου να έχει επίγνωση της ίδιας του της ύπαρξης και του γύρω του κόσμου, δηλαδή να γνωρίζει ότι υπάρχει, τι

κάνει, πού βρίσκεται. Με την έννοια αυτή, της ψυχολογικής συνείδησης, χρησιμοποιείται π.χ. η φράση «ο ασθενής έχει συνείδηση της κατάστασής του».

Δεύτερο, συνείδηση είναι η ικανότητα του ανθρώπου να διακρίνει το καλό από το κακό και να αξιολογεί τις προθέσεις και τις πράξεις του. Σύμφωνα με μια πολύ παραστατική μεταφορά, η συνείδηση είναι μια εσωτερική φωνή που φωλιάζει σε κάθε ανθρώπινη ύπαρξη για να της επισημαίνει το σωστό και το λάθος. «Έχει ήσυχη τη συνείδησή του» ή «τον ελέγχει η συνείδησή του», είναι συνήθεις φράσεις με τέτοιο νόημα. Όταν, λοιπόν, η συνείδηση χρησιμοποιείται με αυτή, τη δεύτερη, έννοια, λέγεται ηθική συνείδηση.

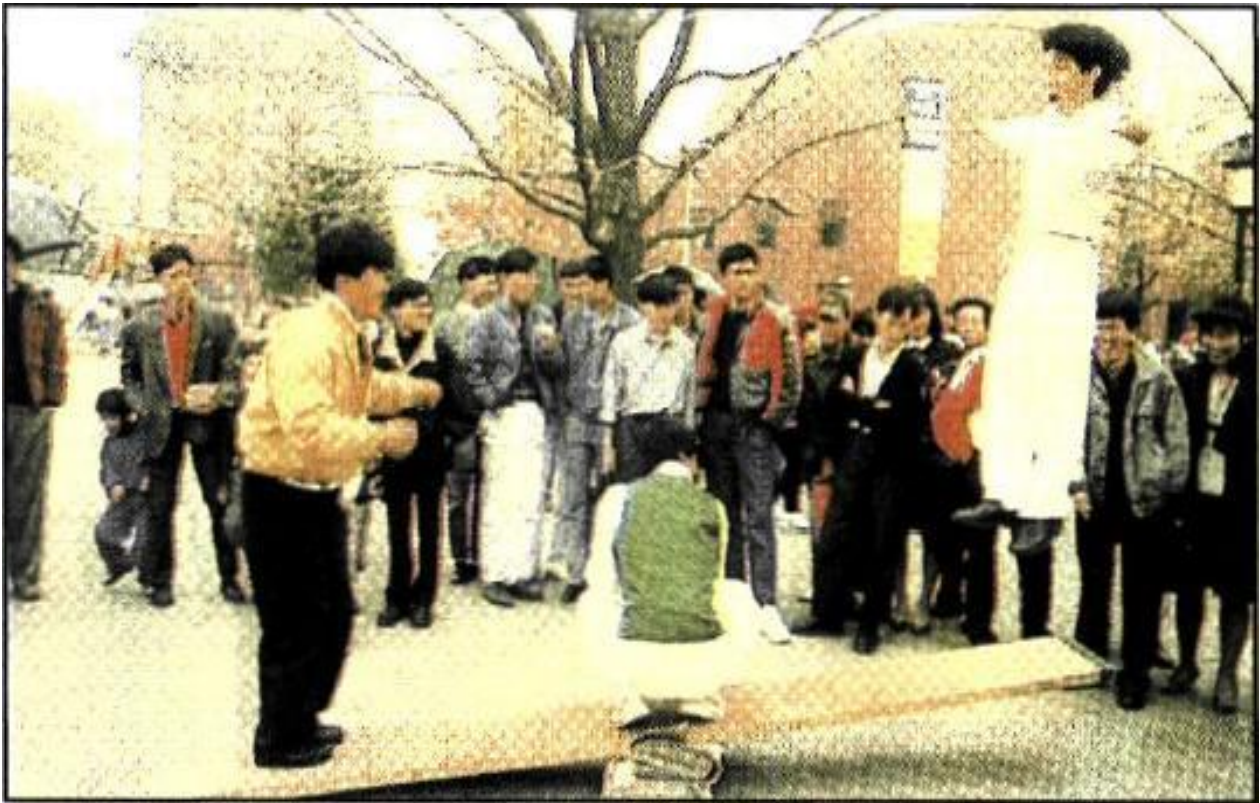
Καθημερινά διαπιστώνουμε εμπει

ρικά ότι η ηθική συνείδηση παρακινεί τον άνθρωπο σε τέλεση σωστών πράξεων, τον αποτρέπει από την τέλεση άσχημων ενεργειών, τον ελέγχει όταν παρόλα αυτά τις τελήσει. Τον έλεγχο αυτό τον ονομάζουμε και τύψεις συνειδήσεως, δηλαδή χτυπήματα (τύπτω= χτυπώ).

Η ηθική συνείδηση εκδηλώνεται ποικιλοτρόπως σε όλους τους ανθρώπους όλων των πολιτισμών και όλων των ηλικιών. Προφανώς βασίζεται σε έμφυτη και διαχρονική ανάγκη της ανθρώπινης φύσης για αγαπητική και ειρηνική συνύπαρξη με τους άλλους. Ο απόστολος Παύλος σημειώνει χαρακτηριστικά για τα έθνη που δε γνώρισαν ακόμα το γραπτό νόμο του Θεού ότι "αν και δεν τους δόθηκε ο νόμος, μέσα τους υπάρχει νόμος... Οι εντολές του νόμου είναι γραμμένες στην καρδιά

τους. Και σ' αυτό συμφωνεί και η συνείδηση τους, που η φωνή της τους τύπτει ή τους επαινεί, ανάλογα με τη διαγωγή τους"(Ρωμ. 2: 14-15). Σήμερα στο χώρο της Ψυχολογίας γίνεται μεγάλη συζήτηση σχετικά με την προέλευση, την έναρξη λειτουργίας και τη διαδικασία φανέρωσης της ηθικής συνείδησης.

Η τραμπάλα, παιχνίδι που παίζεται σε πάμπολλα μέρη του κόσμου, είναι μια

πάλη ανάμεσα στη σταθερότητα και την πτώση. (Στις φωτογραφίες, η τραμπάλα ως παραδοσιακό παιχνίδι ενηλίκων και παιδιών κατά τη γιορτή Σολ-νάλ, δηλαδή τη σεληνιακή πρωτοχρονιά στην Κορέα, 10 Φεβρουαρίου). (Από το περιοδικό "Πάντα τα Έθνη" 49/1994, σ. 21)

Όποιοι κι αν είναι οι επιμέρους όροι σχηματισμού και εκδήλωσής της, η Εκκλησία θεωρεί βασικό το ότι ο άνθρωπος είναι ένα ον που ο Θεός θέλησε να διαθέτει αυτό το σημαντικό βοήθημα που λέγεται ηθική συνείδηση.

Η συνείδηση είναι κάτι το δυναμικό. Μπορεί να αναπτυχθεί ή να ατροφήσει, επηρεάζει τον πολιτισμό και επηρεάζεται απ' αυτόν. Ο βαθμός αυτής της αμοιβαίας επίδρασης εξαρτάται από πολλούς παράγοντες και κυρίως από την καλλιέργεια και την αυτογνωσία του ίδιου του ανθρώπου. Τη διελκυστίνδα μεταξύ ηθικής συνείδησης και κοινωνικού περιβάλλοντος την αποδίδει το εξής ερώτημα: Παύει να έχει κάθε ευθύνη ο Γερμανός στρατιώτης ο παιδαγωγημένος στη Να-

ζιστική Γερμανία, όταν, για να τιμωρήσει το παιδί που έκλεψε ένα καρβέλι, του σπάζει το χέρι βάζοντας ως υπομόχλιο το γόνατό του;

Αυτογνωσία και υποσυνείδητο

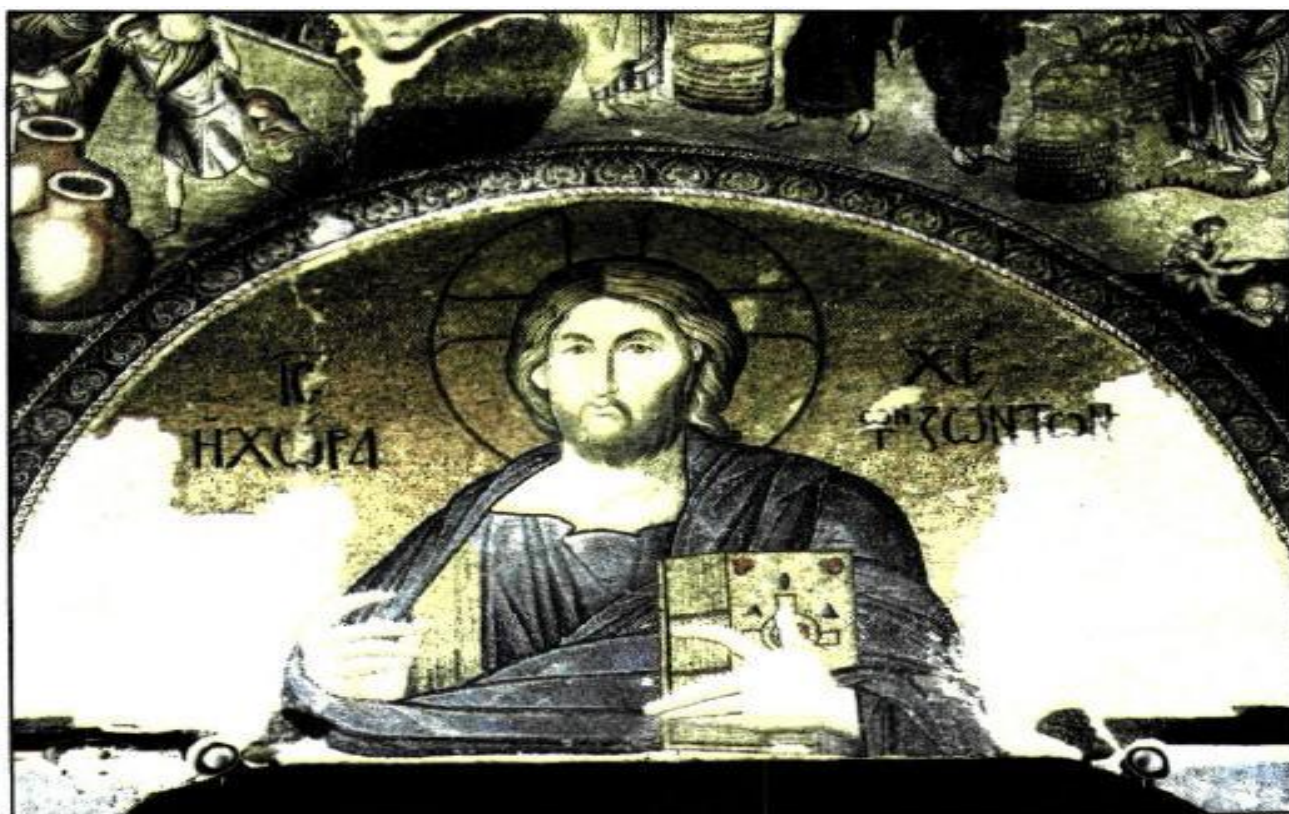
**Αφού η ηθική
συνείδηση
σημαίνει
κρίση περί**

του καλού και του κακού, συνδέεται με την αυτογνωσία. Η αυτογνωσία δεν είναι κάτι που πραγματοποιείται αυτομάτως, αλλά κατορθώνεται με κόπο και εξεταστική διάθεση. Σημαίνει ότι στέκομαι όχι μόνο απέναντι στο περιβάλλον, αλλά και απέναντι στον ίδιο μου τον εαυτό. Βλέποντάς τον και κρίνοντάς τον, επιχειρώ να αποτιμήσω το σωστό ή το λάθος της στάσης και των πράξεών του. Σε ποιον βαθμό, ό-

μως, είναι δυνατή η πραγμάτωση της αυτογνωσίας;

Η ανθρώπινη ψυχή είναι ένας χώρος δύσβατος. Ένα "τμήμα" της είναι φωτισμένο και άρα ορατό στη συνείδηση¹ του ανθρώπου, ενώ το υπόλοιπο παραμένει δυσπρόσιτο. Έμφυτες τάσεις, βιώματα των πρώτων ημερών της ζωής μας, τραυματικές εμπειρίες, δεδομένα δηλαδή που έχουν λάβει χώρα και παίζουν ρόλο στη ζωή μας, αλλά εμείς δεν έχουμε επίγνωσή τους, εμφωλεύουν σ' αυτό το σκοτεινό τμήμα.

¹ Εδώ ο όρος συνείδηση χρησιμοποιείται με την πρώτη του έννοια, δηλαδή ως επίγνωση.

Εικόνα του Χριστού από τη Μονή της Χώρας. Η Μονή ονομάστηκε έτσι επειδή χτίστηκε στη "χώρα", δηλαδή στα περίχωρα της Κωνσταντινούπολης. Ο αγιογράφος πήρε ευφυώς αφορμή από την ονομασία αυτή, για να υπενθυμίσει ότι "η χώρα των ζώντων" είναι ο ίδιος ο Χριστός, στο Σώμα του οποίου συναντώνται, ως μέλη του, οι άνθρωποι (η εικόνα είναι των αρχών του 14ου αιώνα).

Κι εδώ όμως υπάρχει ένα είδος διαβάθμισης. Η άγνωστη περιοχή του είναι εντελώς απρόσιτη στη συνείδηση και λέγεται ασυνείδητο. Η λιγότερο προσιτή περιοχή λέγεται υποσυνείδητο και μπορεί να φωτιστεί αν ο άνθρωπος καταβάλει προσπάθεια. Αυτή η προσπάθεια συνδέεται σημαντικά με τον αγώνα και το βαθμό αυτογνωσίας. Όσο περισσότερο τα στοιχεία που είναι απωθημένα στην σκοτεινή περιοχή γίνονται συνειδητά, τόσο περισσότερο ο άνθρωπος γνωρίζει ποιες δυνάμεις τον βασανίζουν, φέρνει τον "εχθρό" στο φως και μπορεί να δώσει παραπέρα μάχη μαζί του.

Αυτές οι διαπιστώσεις της σύγχρονης Ψυχολογίας και Ψυχανάλυσης μοιάζει να συναντώνται με τη μακραίωνη εμπειρία της Εκκλησίας. Οι Πατέρες και Ασκητές της, με τον

προσωπικό τους πνευματικό αγώνα, διείσδυσαν στα σκοτεινά έγκατα της ανθρώπινης ψυχής και κατέγραψαν τις εμπειρίες τους σε συγγράμματα που ξαφνιάζουν σήμερα. Υπογράμμισαν την ανάγκη αλλά και τη δύναμη του ανθρώπου να έρθει σε διάλογο με τον εσωτερικό του κόσμο, να συναισθανθεί τα αδιέξοδά του και να μετανοήσει, δηλαδή να μεταβάλει ριζικά τρόπο σκέψης και ζωής (μετα-νοώ = μεταβάλλω νουν). Αυτή την πορεία διακονεί το μυστήριο της Εξομολόγησης. Στην Εξομολόγηση ο ίδιος ο άνθρωπος "ψάχνεται" και "ανοίγεται" - δεν "ανακρίνεται".

Είναι χαρακτηριστικός ο όρος που χρησιμοποιεί η Εκκλησία για να καταγράψει το αποτέλεσμα μιας ειλικρινούς, αυτοκριτικής εξομολό-

γησης: συγχώρηση. Αν σκεφτούμε λίγο πάνω στην προέλευση αυτής της λέξης, θα δούμε ότι στην παράδοση της Ορθοδοξίας η Εξομολόγηση δεν είναι δίκη, γι' αυτό και η συγχώρηση δεν είναι δικαστική απόφαση (έστω και αθωωτική). Συν-χωρούμαι σημαίνει ότι κατορθώνω να παλέψω τον εγωισμό μου και να βρεθώ πάλι παρέα με όλους τους αδελφούς μου στον ίδιο χώρο, στην Εκκλησία, όπως τα μέλη βρίσκονται όλα στο σώμα.

Για την Εκκλησία όλη αυτή η πορεία αυτογνωσίας και αφουγκράσματος της φωνής της συνείδησης είναι σημαντική αλλά ταυτόχρονα ανεπαρκής. Η συνειδητοποίηση του ανθρώπου ότι λιγόστεψε το νε-

ρό από τον οργανισμό του είναι σημαντική, αφού χωρίς αυτήν θα περιέλθει σε αφυδάτωση και θάνατο. Είναι όμως και ανεπαρκής, διότι από μόνη της αυτή η συνειδητοποίηση δεν αρκεί για να εφοδιαστεί ο οργανισμός με νερό. Χρειάζεται η προσφυγή του ανθρώπου στην πηγή, δηλαδή η ένταξή του στο σώμα της Εκκλησίας και η τροφοδοσία του από τα μυστήρια.

Κείμενο

Ας φροντίσουμε, αδελφοί μου, να φυλάμε τη συνείδησή μας, όσο ακόμα βρισκόμαστε σ' αυτόν τον κόσμο, χωρίς να την προκαλούμε να μας ελέγξει για κάποιο πράγμα, χωρίς να την καταπατούμε σε τίποτα

απολύτως ούτε και στο ελάχιστο. Γιατί ξέρετε καλά ότι από τα μικρά αυτά και ασήμαντα, όπως λένε, φτάνουμε να καταφρονούμε και τα μεγάλα. Γιατί όταν αρχίσει κανείς να λέει: «Τι σημασία έχει, αν πω αυτό το λόγο; Τι σημασία έχει αν φάω λιγάκι; Τι σημασία έχει αν δώσω προσοχή σ' αυτό εδώ το πράγμα;». Από το «τι σημασία έχει εκείνο», αποκτάει κανείς κακή και διεστραμμένη διάθεση και αρχίζει να καταφρονεί και τα μεγάλα και βαρύτερα, και να καταπατεί την ίδια τη συνείδησή του. Και έτσι προχωρώντας σιγά-σιγά κινδυνεύει να πέσει και σε τέλεια αναισθησία... Ας φροντίσουμε τα ελαφρά, όσο ακόμη είναι ελαφρά, για να μην γίνουν βαριά...

Η προσπάθειά μας για να φυλάξουμε τη συνείδηση μας άγρυπνη και να συμμορφωνόμαστε με τις υποδεί-

ξεις της, παίρνει πολλές και ποικίλες μορφές. Γιατί πρέπει να ενεργεί κανείς 'κατά συνείδηση' και προς το Θεό και προς τον πλησίον και προς τα πράγματα...

Προς μεν το Θεό, για να μην καταφρονεί τις εντολές Του, και όταν Δεν τον βλέπει άνθρωπος και όταν κανείς δεν απαιτεί τίποτα απ' αυτόν...

Η τήρηση της συνειδήσεως προς τον πλησίον είναι να μην κάνει τίποτα απολύτως που καταλαβαίνει ότι θλίβει ή πληγώνει τον πλησίον, είτε με έργο, είτε με λόγο, είτε με κάποια κίνηση είτε μ' ένα βλέμμα...

Να ενεργεί κανείς κατά συνείδηση προς τα υλικά πράγματα σημαίνει να μην κάνει κατάχρηση κανενός πράγματος, να μην αφήνει κάτι να καταστραφεί ή να πεταχτεί. Αλλά και αν ακόμα δει κάτι πεταμένο, να μην το

αγνοήσει έστω και αν είναι ασήμαντο, αλλά να το μαζέψει και να το βάλει στη θέση του.

Αββάς Δωρόθεος, Έργα Ασκητικά, έκδ.-μτφρ. "Έτοιμασία"- Ι. Μονή Τιμίου Προδρόμου, Καρέας 1986, σελ. 135-139.

Θέματα για συζήτηση

1. Κατά τη γνώμη σας, υπάρχουν άνθρωποι που δε διαθέτουν συνείδηση; ή πρόκειται για ανθρώπους που την έχουν καταπνίξει; Συζητήστε το περιστατικό με τον Γερμανό στρατιώτη. Συμβουλευτείτε και το κείμενο με τον Αββά

Δωρόθεο, που βρίσκεται στο τέλος του μαθήματος.

2. Γιατί ο Αββάς Δωρόθεος επιμένει πολύ στα "μικρά" και στα "ασημαντα"; Έχουν οι επισημάνσεις του καμιά εφαρμογή στην καθημερινή σας ζωή;

3. Μπορείτε να συνδέσετε τις αναζητήσεις λύσης στο σύγχρονο οικολογικό πρόβλημα, με όσα λέει ο Δωρόθεος για "κατά συνείδηση" αντιμετώπιση των υλικών πραγμάτων;

4. ΤΑ ΚΙΝΗΤΡΑ ΤΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ ΣΤΗΝ ΗΘΙΚΗ ΖΩΗ

Ένα κείμενο για προβληματισμό

Το κείμενο που ακολουθεί είναι από "Λαυσαϊκόν", ένα βιβλίο του 5ου αιώνα, με ιστορίες ασκητών της Εκκλησίας. Με αφηγηματικό και απλό τρόπο δίνει μεγάλες αλήθειες της χριστιανικής πίστης και εμπειρίας.

Και άγιος και κλέφτης;

Ζούσε στην Αλεξάνδρεια μια ανύπαντρη Χριστιανή γυναίκα που φαινόταν ταπεινή, στην πραγμα-

तिकότητα όμως ήταν περήφανη και πολύ φιλάργυρη. Ήταν μάλλον φιλόχρυση, παρά φιλόχριστη. Δεν είχε προσφέρει ποτέ κάτι από την περιουσία της, ούτε σε ξένο, ούτε σε φτωχό, ούτε σε καταπιεσμένο, ούτε σε μοναχό, ούτε σε φτωχό κορίτσι...

Αυτή τη γυναίκα, που μόνο στο όνομα ήταν παρθένα κι όχι στον τρόπο ζωής, ο αγιότατος Μακάριος, ο πρεσβύτερος και προϊστάμενος του λεπροκομείου, θέλησε - κατά κάποιον τρόπο - να την εγχειρίσει σα γιατρός για να την ανακουφίσει από την πλεονεξία, και επινόησε το εξής τέχνασμα...

Πήγε και τη βρήκε και της είπε: "Έχουν πέσει στα χέρια μου πολύτιμοι λίθοι, σμαράγδια και υάκινθοι. Δεν ξέρω αν προέρχονται από κλοπή ή από νόμιμο εμπόριο. Δεν έ-

χουν αποτιμηθεί, μιας και είναι πέρα από κάθε αποτίμηση. Ο ιδιοκτήτης τους τούς πουλάει πεντακόσια νομίσματα...". Πέφτει τότε αυτή στα πόδια του και του λέει: "Να μην τους αγοράσει άλλος, σε παρακαλώ... Αγόρασέ τους εσύ για λογαριασμό μου...".

Πήρε, λοιπόν, ο Μακάριος απ' αυτήν τα πεντακόσια νομίσματα, τα διέθεσε όμως για τις ανάγκες του λεπροκομείου.

Περνούσε ο καιρός, μα αυτή δίσταζε να του το υπενθυμίσει, επειδή ο άγιος είχε μεγάλη υπόληψη στην Αλεξάνδρεια... Τελικά, κάποια στιγμή που τον συνάντησε στην εκκλησία, του είπε: "Σε παρακαλώ, πες μου, τι έγινε με κείνους τους πολύτιμους λίθους για τους οποίους έδωσα τα πεντακόσια νομίσματα;" Αυτός της απάντησε:

"Από την ημέρα που έδωσες τα χρήματα, πλήρωσα την αξία των λίθων. Αν θέλεις να τους δεις, έλα στο σπίτι μου. Εκεί βρίσκονται. Δες αν σου αρέσουν, αλλιώς πάρε πίσω τα χρήματά σου". Κι εκείνη πήγε πολύ ευχαρίστως.

Στους επάνω ορόφους του λεπροκομείου βρίσκονταν οι λεπρές γυναίκες και στους κάτω οι λεπροί άνδρες. Όταν φτάσανε στην είσοδο, τη ρώτησε: "Τι θέλεις να δεις πρώτα; Τους υάκινθους ή τα σμαράγδια;". Του απάντησε: "Ό,τι νομίζεις". Τότε την ανεβάζει στους επάνω ορόφους, της δείχνει ακρωτηριασμένες γυναίκες με πληγιασμένα πρόσωπα, και της λέει: "Να οι υάκινθοι". Κατόπιν την κατεβάζει στα κάτω πατώματα και της δείχνει τους άνδρες λέγοντας: "Να τα σμαράγδια. Και νομίζω ότι

δε θα βρεθούν πολυτιμότερα. Αν, λοιπόν, σου αρέσουν, πάει καλά, αλλιώς πάρε πίσω τα χρήματά σου".

Μετανιωμένη αυτή, βγήκε και, αφού πήγε στο σπίτι της, αρρώστησε από τη στενοχώρια της που δεν έκανε ένα τέτοιο καλό σύμφωνα με το θέλημα του Θεού, αλλά αναγκαστικά. Αργότερα ευχαρίστησε τον Μακάριο και πορεύτηκε στη ζωή της όπως έπρεπε.

Παλλαδίου, Λαυσαϊκόν, ΡG 34, 1018Α-1019C (επιλογές – απόδοση Θ.Ν.Π.).

Σχόλια και αφορμές για συζήτηση

Σύμφωνα με την ηθική της κοινωνίας και με το νόμο, ο άγιος Μακάριος έκανε μια απάτη. Γιατί, όμως, στη συνείδηση της Εκκλησίας είναι άγιος;

**Χτίσιμο ιατρείου στην Ορθόδοξη
ιεραποστολή της Ινδίας
(από το περιοδικό "Πάντα τα Έθνη"
42/1992, σ. 36)**

Κίνητρα και κριτήρια του Χριστιανισμού

Κίνητρα είναι οι δυνάμεις που ωθούν τον άνθρωπο σε κάποια δραστηριότητα. Αποτελούν τις κινητήριες δυνάμεις του οργανισμού. Και, αντίστοιχα, οι πράξεις αποτελούν την φυσική κατάληξη των κινήτρων.

Τα κίνητρα εμφανίζονται χωρίς συνειδητή προσπάθεια εκ μέρους του ανθρώπου. Πηγή τους είναι συνήθως το ασυνείδητο. Αυτό το καταλαβαίνουμε εύκολα αν σκεφτούμε κίνητρα όπως την πείνα, τη σεξουαλική ορμή, την ανάγκη για γνώση, την επιθετική ορμή κτλ.. Από τη στιγμή που θα εκδηλωθούν όμως, βιώνονται από τον άνθρωπο με αρκετή σαφήνεια, γίνονται δηλαδή συνειδητές δυνάμεις, στις οποίες ο άνθρωπος μπορεί να δώσει συγκεκρι-

μένο προσανατολισμό. Η πείνα, π.χ., δεν παραμένει μια τυφλή δύναμη, αλλά εναπόκειται στον άνθρωπο το πώς θα την ικανοποιήσει (π.χ. αδικώντας τον διπλανό του ή όχι), όπως επίσης σ' αυτόν εναπόκειται το πώς θα ανταποκριθεί στη σεξουαλική ορμή (π.χ. αν θα γίνει βιαστής, αν θα στρέψει τον έρωτά του σε κάποιο συγκεκριμένο πρόσωπο) κ.ο.κ.

Για τη ζωή του ανθρώπου, λοιπόν, και για τη συνύπαρξή του με τους άλλους, η διαμόρφωση των κινήτρων έχει εξαιρετική σημασία. Όχι απλώς η τέλεση ή η παράλειψη μιας πράξης, αλλά ο λόγος για τον οποίο κάποιος τελεί ή παραλείπει μια πράξη, η πρόθεση και προαίρεση, έχει να κάνει με τη στάση ζωής του συγκεκριμένου ανθρώπου. Στο Χριστιανισμό καμία πράξη δεν

είναι από μόνη της (αυτομάτως) καλή ή από μόνη της κακή. Αυτό δε γίνεται εύκολα κατανοητό ή αποδεκτό. Πολύς κόσμος πιστεύει πως Χριστιανισμός είναι η επιβολή κάποιων σιδερένιων νόμων και η εκτέλεση κάποιων συγκεκριμένων πράξεων. Τα πράγματα όμως στην ουσία τους δεν είναι έτσι. Στο Χριστιανισμό καμία πράξη δε σώζει αυτόματα, μαγικά, μηχανικά. Αυτό που μετράει είναι αν ο άνθρωπος είναι συνειδητά και ελεύθερα προσανατολισμένος προς εκείνον τον αγαπητικό τρόπο ύπαρξης, υπόδειγμα του οποίου είναι η Αγία Τριάδα. Δεν υπάρχει δηλαδή κατάλογος καλών και κακών πράξεων, αλλά κάθε πράξη θα αξιολογηθεί από το αν έγινε με κίνητρο και κριτήριο την Αγάπη και την Ελευθερία, και θα αποδοκιμαστεί αν έγινε με κί-

νητρο τη διασφάλιση του ατομικισμού, του εγωισμού και του συμφέροντος.

Η Καινή Διαθήκη και η ζωή της Εκκλησίας διαπνέονται από το πνεύμα αυτό. Αντίθετα, π.χ., προς την άποψη ότι η προσευχή είναι μια δραστηριότητα πάντα και από μόνη της καλή, η παραβολή του Τελώνη και του Φαρισαίου την εξαρτά από τα κίνητρα και τον προσανατολισμό του προσευχόμενου (Λουκ. 18: 9-14). Ο Φαρισαίος δε βαρύνεται με αμαρτήματα και ανηθικότητες. Παρόλα αυτά αποδοκιμάζεται από το Χριστό, επειδή τυλίχτηκε στο ατομικιστικό σάβανο της "ηθικότητας" και της "ευσέβειάς" του και απορρίπτει τους άλλους. Ενώ, αντίθετα, ο Τελώνης βαρύνεται μεν με χίλια δυο παραπτώματα, ο προσανατολισμός όμως που δίνει στην ύπαρ-

ξή του είναι η μεταστροφή και η συνάντηση με τον άλλον. Το θέμα του προσανατολισμού, δηλαδή της κατεύθυνσης που επιθυμώ να έχω, είναι εξαιρετικά σπουδαίο. Αν επιθυμώ να συναντηθώ με τον αγαπημένο μου, τότε ολόκληρη η ύπαρξή μου, οι προγραμματισμοί, οι ενέργειές μου εμπνέονται από τον προσανατολισμό μου προς τη συνάντηση που επίκειται. Τι ώρα, π.χ., θα ξεκινήσω, αν προηγουμένως θα φάω ή όχι, τι θα φορέσω, αν θα πάω με τα πόδια ή με το αυτοκίνητο, αν στη διαδρομή θα χρονοτριβώ στα καταστήματα ή όχι, όλα αυτά δεν έχουν ηθικό χαρακτήρα από μόνα τους, αποκτούν όμως θετική ή αρνητική φόρτιση ανάλογα με το τι εξυπηρετούν και τι δυσχεραίνουν: την ατομικότητά μου ή τη συνάντηση.

Ο Χριστιανισμός, λοιπόν, δεν έχει έτοιμα ηθικά συνταγολόγια. Και γι' αυτό είναι επαναστατικός μέσα στις κοινωνίες που συνήθως επαναπαύονται στην τήρηση εξωτερικών τύπων.

Βαθμίδες ηθικής ωριμότητας Λίγο μετά το Μυστικό Δείπνο και λίγο πριν συλληφθεί, ο Χριστός μίλησε στους μαθητές του για πολλά ζητήματα. Ανάμεσα σε άλλα τους είπε και το εξής: "Δε σας ονομάζω πια δούλους, γιατί ο δούλος δεν ξέρει τι κάνει ο κύριός του. Εσάς όμως σας ονόμασα φίλους, γιατί σας έκανα γνωστά όλα όσα άκουσα από τον Πατέρα μου" (Ιω. 15, 15). Από αυτήν την αντιδιαστολή "δούλου" και

Το φιλί δεν είναι πάντα και από μόνο του εκδήλωση αγάπης. Μπορεί να γίνει και σημάδι προδοσίας. (Η προδοσία του Ιούδα, από την αγιορείτικη Μονή Βατοπεδίου, 14ος αι.).

"φίλου", φαίνεται πως η σχέση Θεού και ανθρώπου δεν είναι μονοδιάστατη ούτε στατική, αλλά περνάει από ορισμένες βαθμίδες ωρίμανσης.

Οι Πατέρες της Εκκλησίας επισημαίνουν ότι τρία κίνητρα ωθούν τους ανθρώπους στη σχέση τους με το Θεό, ο φόβος, ο μισθός και η αγάπη, που αντιστοιχούν σε τρεις ανθρώπινους τύπους, στο δούλο, το μισθωτό και τον ελεύθερο ή υιό.

Ο "δούλος" (με την έννοια που είχε ο όρος στην αρχαιότητα) προσπαθεί να τηρεί τις εντολές του Θεού, για να αποφύγει την τιμωρία που πιστεύει πως επισύρει η παράβασή τους. Βασικό κίνητρό του είναι ο φόβος της κόλασης. Η βαθμίδα αυτή μόνο ως πρώτο σκαλοπάτι μπορεί να κατανοηθεί. Σε κα-

μία περίπτωση δεν πρέπει να επαναπαύεται κανείς θεωρώντας την ως υγιή σχέση.

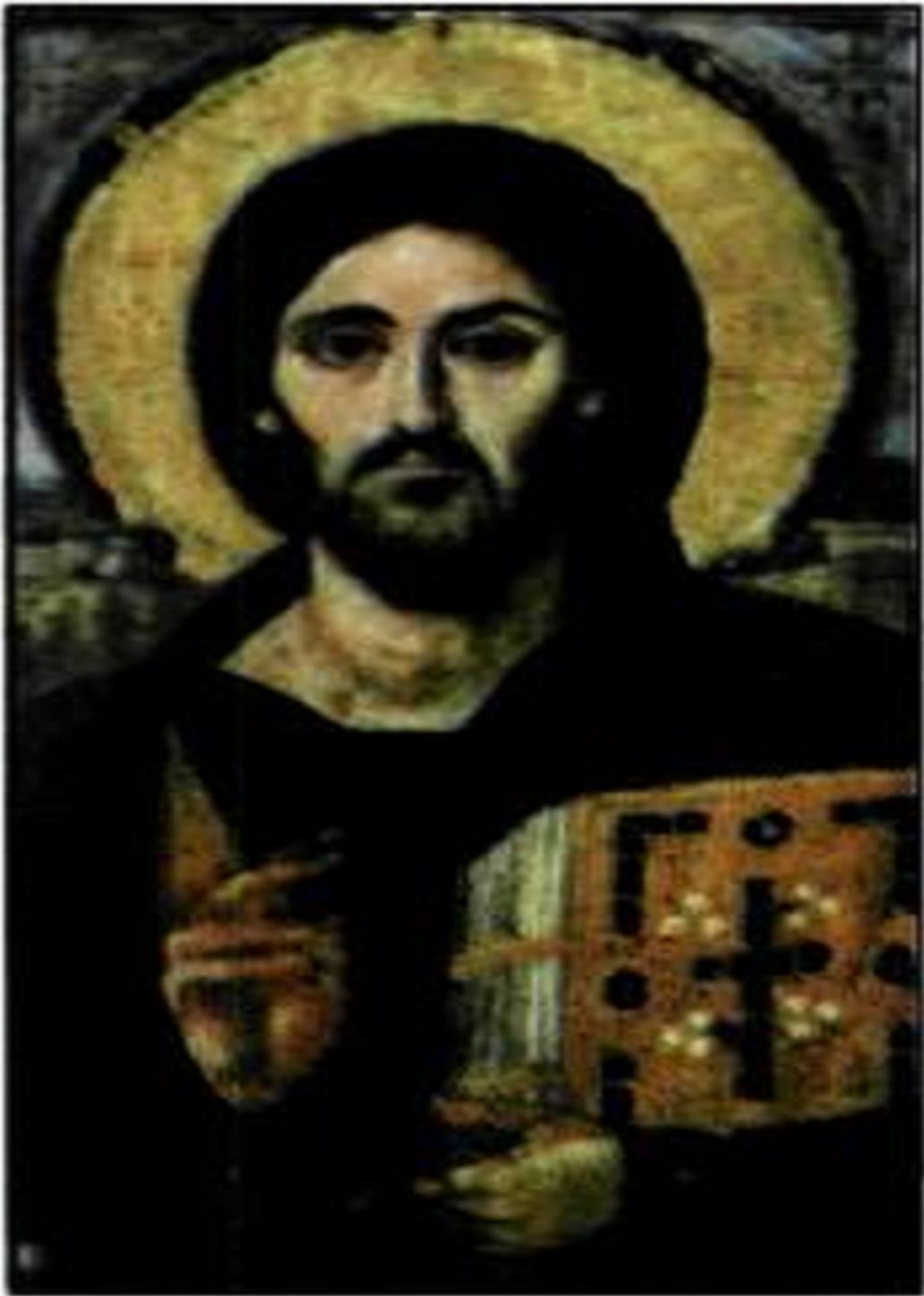
Στην επόμενη βαθμίδα ο άνθρωπος ενεργεί επειδή προσβλέπει στην ανταπόδοση, στο "μισθό" που θα λάβει από το Θεό. Και τούτη η βαθμίδα, μολονότι ελευθερώνεται από τον βραχνά του φόβου, δεν φανερώνει πλήρη ωριμότητα, διότι θεμελιώνει μια "λογιστική" και υπαλληλική σχέση με το Θεό. Και στις δυο αυτές βαθμίδες το πρόσωπο του Θεού παραμορφώνεται. Ο "δούλος" έχει μπροστά στα μάτια του ένα Θεό δικαστή κι εκδικητικό, κι ο "μισθωτός" ένα Θεό ταμία.

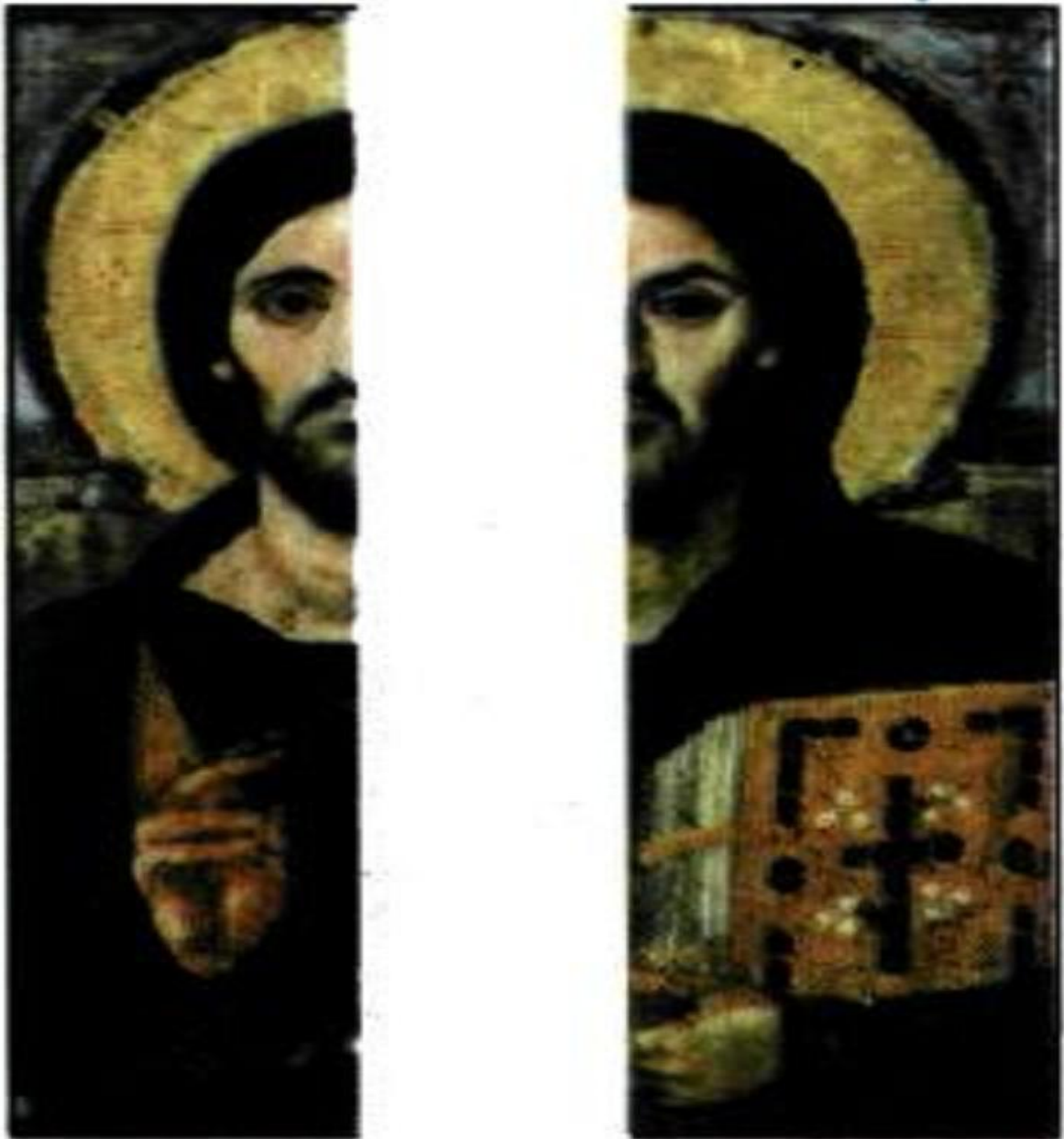
Η κατεξοχήν βαθμίδα ωριμότητας είναι αυτή που κίνητρο έχει την αγάπη. Ο άνθρωπος εδώ ενεργεί σαν ελεύθερος κι όχι σαν δούλος, σαν γιος κι όχι σαν υπάλληλος. Α-

νοίγεται στον απέναντι (είτε αυτός είναι ο Θεός είτε ο συνάνθρωπος) επειδή βρίσκει νόημα σ' αυτό το άνοιγμα και το θέλει ελεύθερα και συνειδητά. Κι ο Θεός, επί τέλους, βιώνεται ως φίλος κι ως πατέρας.

Εδώ χρειάζεται μια διευκρίνιση: Η Εκκλησία συχνά αποκαλεί τον πιστό άνθρωπο "δούλο Θεού" (π.χ. "βαπτίζεται ο δούλος του Θεού ...", "νυμφεύεται ο δούλος του Θεού..."). Αυτό δεν πρέπει να προκαλεί σύγχυση. Η Εκκλησία διαμόρφωσε τα σχετικά κείμενά της σε μια εποχή όπου υπήρχε ο θεσμός της δουλείας. Με την έκφραση αυτή η Εκκλησία δεν αποδεχόταν τη δουλεία, αλλά ακριβώς το αντίθετο. Δήλωνε κάτι ανατρεπτικό: ότι ο άνθρωπος πρέπει να είναι ελεύθερος από κάθε δουλεία σε ανθρώπους ή σε καταστάσεις. Απέναντι, λοιπόν, σε όλους

τους επίδοξους αφέντες και τυράννους που επιθυμούν να τον σκλαβώσουν, ο Χριστιανός δηλώνει ότι δε δέχεται να δουλωθεί από κανέναν, αφού ο ίδιος είναι ήδη δουλωμένος σε έναν Κύριο, αλλά και κανένας δεν έχει δικαίωμα να υποδουλώνει αυτόν που ελεύθερα επιλέγει να είναι "δούλος" του Θεού. Μόνο που ο Κύριος αυτός είναι παράξενος. Έγινε δούλος και θυσιάστηκε για να κάνει το "δούλο" του παιδί του και ελεύθερο. Με δυο λόγια, δούλος Θεού σημαίνει γιος του Θεού, άρα ελεύθερος από κάθε εξαναγκασμό και σκλαβιά. Είναι χαρακτηριστικό το παράδειγμα του Απ. Παύλου, ο οποίος επανειλημμένα αποκαλεί τον εαυτό του "δούλο" του Θεού και βιώνει αυτήν την πραγματικότητα ως κατεξοχήν πράξη ελευθερίας.

Στην εικόνα αυτή, κάθε μάτι του Χριστού έχει διαφορετική έκφραση. Ας καλύψουμε με το χέρι μας το αριστερό προς εμάς τμήμα της, θα δούμε έναν Χριστό με αυστηρό βλέμμα, ενώ αν καλύψουμε το δεξί

τμήμα της, θα δούμε έναν Χριστό ήρεμο και καταδεκτικό. Ο αγιογράφος έχει κατορθώσει επιδέξια να αποδώσει την πίστη της Εκκλησίας ότι ο Χριστός προσφέρεται σε όλους ανεξαιρέτα ως Αγάπη. Όμως ο καθένας μας, ανάλογα με το βαθμό της δικής του πνευματικής προκοπής, βιώνει την παρουσία Του ως χαρά ή ως έλεγχο.

(Εικόνα από τη Μονή της Αγίας Αικατερίνης στο Όρος Σινά, π. 6ου αιώνα).

Κείμενα

1. Ἐάν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καί τῶν ἀγγέλων, ἀ-γάπη δέ μή ἔχω, γέγονα χαλκός ἤχῶν ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον. καὶ ἐάν ἔχω προφητείαν καί εἰδῶ τά μυστήρια πάντα καί πάσαν τήν γνῶσιν, καί ἐάν ἔχω πάσαν τὴν πίστιν ὥστε ὄρη μεθιστάνειν, ἀ-γάπη δέ μή ἔχω, οὐδέν εἰμί. καὶ ἐάν ψωμίσω πάντα τά ὑπάρχο-ντά μου καί ἐάν παραδῶ τό σῶ-μα μου ἵνα καυθήσομαι, ἀγάπην δέ μή ἔχω, οὐδέν ὠφελοῦμαι.

Ἀπόστολος Παύλος
(επιστολή Α` Κορ. 13: 1-3)

1. Αν μπορώ να λαλώ όλες τις γλώσσες των ανθρώπων, ακόμα και των αγγέλων, αλλά δεν έχω αγάπη για τους άλλους, οι λόγοι μου ακούγονται σαν ήχος χάλκινης καμπάνας ή σαν κυμβάλου αλαλαγμός. Κι αν έχω της προφητείας το χάρισμα κι όλα τα κατέχω τα μυστήρια κι όλη τη γνώση, κι αν έχω ακόμα όλη την πίστη έτσι που να μετακινώ βουνά, αλλά δεν έχω αγάπη, είμαι ένα τίποτα. Κι αν ακόμα μοιράσω στους φτωχούς όλα μου τα υπάρχοντα, κι αν παραδώσω στη φωτιά το σώμα μου για να καεί, αλλά δεν έχω αγάπη, σε τίποτα δε μ' ωφελεί.

2. Ούπω νοεΐτε ὅτι πᾶν τό εἰσπορευ-όμενον εἰς τό στόμα εἰς την κοιλίαν χωρεῖ καί εἰς

ἀφεδρῶνα ἐκβάλλεται; τὰ δὲ ἐκπορευόμενα ἐκ τοῦ στόματος ἐκ τῆς καρδίας ἐξέρχεται, κάκεινα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον. ἐκ γὰρ τῆς καρδίας ἐξέρχονται διαλογισμοὶ πονηροί, φόνοι, μοιχεῖαι, πορνεῖαι, κλοπαί, ψευδομαρτυρίαι, βλασφημίαι.

Ἰησοῦς Χριστός
(Ματθ. 15: 17-19)

2. Δεν καταλαβαίνετε πως ὅ,τι μπαίνει στο στόμα προχωρεῖ στην κοιλιά και αποβάλλεται ἔπειτα στο αποχωρητήριο; Ὅσα ὅμως βγαίνουν ἀπὸ το στόμα προέρχονται ἀπὸ την καρδιά, κι αὐτὰ κάνουν ἀκάθαρτο τον ἄνθρωπο. Γιατί ἀπὸ την καρδιά βγαίνουν πονηρές σκέψεις, φό-

**νοι, μοιχείες, πορνείες, κλοπές,
ψευδομαρτυρίες, βλαστήμιες.**

Θέματα για συζήτηση

- 1. Εντοπίστε ποιες πράξεις (που συνήθως θεωρούνται ηθικές από μόνες τους) αναφέρει ο Παύλος ότι μπορεί να είναι κάτι ψεύτικο, αν τους λείπει η αγάπη. Βρείτε κι άλλα παρόμοια παραδείγματα.**
- 2. Μπορεί μια πράξη να έχει κίνητρο την αγάπη, αλλά όχι το σεβασμό της ελευθερίας (και αντίστροφα);**

5. Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩ- ΠΟΥ ΣΤΙΣ ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΚΑΙ ΤΙΣ ΠΡΑΞΕΙΣ ΤΟΥ

Ο Φιοντόρ Ντοστογιέφσκι στο αριστούργημά του "Αδελφοί Καραμαζώφ" μας μεταφέρει στη Σεβίλλη της Ισπανίας του 15ου αιώνα. Η Ιερά Εξέταση έχει φέρει στην πυρά ανθρώπους που καταδίκασε ως αιρετικούς. Ο Μεγάλος Ιεροεξεταστής είναι παρών, μαζί με την αριστοκρατία της πόλης. Ξαφνικά ο κόσμος αναταράζεται, φωνάζει, δοξολογεί. Ο Χριστός έχει εμφανιστεί ξανά και βαδίζει μέσα στο πλήθος. Ο Μεγάλος Ιεροεξεταστής έρχεται πρόσωπο με πρόσωπο μαζί του και διατάζει τη σύλληψή του. Με "εκκλησιαστική", λοιπόν διαταγή, ο Χριστός κλείνεται στη φυλακή. Αργότερα, ο Μεγάλος Ιεροεξεταστής

ΤΟΝ ΕΠΙΣΚΕΠΤΕΤΑΙ ΚΑΙ ΤΟΥ ΜΙΛΑΕΙ. ΤΟΝ ΚΑΤΗΓΟΡΕΙ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΝΑΓΓΕΛΛΕΙ ΤΗΝ ΕΚΤΕΛΕΣΗ ΤΟΥ. Ο ΧΡΙΣΤΟΣ ΜΕΝΕΙ ΣΙΩΠΗΛΟΣ. Ό,τι ακούγεται μέσα στο κελί, είναι ο μονόλογος του Μεγάλου Ιεροεξεταστή: υπενθυμίζει στον κρατούμενο τον πρώτο από τους τρεις πειρασμούς-ερωτήσεις που είχε υποβάλει κάποτε ο διάβολος στον Χριστό στην έρημο, λίγο πριν αυτός ξεκινήσει το δημόσιο έργο του. Ο διάβολος είχε ζητήσει από τον Χριστό να αποδείξει ότι είναι Υιός του Θεού μετατρέποντας τις πέτρες σε ψωμιά. Ο Χριστός αρνήθηκε να κάνει ένα τέτοιο, "καθ' υπαγόρευσιν" θαύμα (Ματθ. 4: 1-4). Ο Μεγάλος Ιεροεξεταστής, λοιπόν, λέει:

"Θυμήσου την πρώτη ερώτηση, την έννοιά της, αν όχι ακριβώς τα λόγια: Θέλεις να πας στον κόσμο με αδειανά χέρια κηρύσσοντας στους ανθρώπους μια ελευθερία που η φυσική τους βλακεία και η φυσική τους προ-στυχιά δεν τους αφήνουν να την καταλάβουν, μια ελευθερία που τους φοβίζει, γιατί δεν υπάρχει και δε θα υπάρξει τίποτε πιο ανυπόφορο απ' αυτή για τον άνθρωπο και την κοινωνία; Βλέπεις αυτές τις πέτρες της άγονης ερήμου; Κάνε τες ψωμιά και οι άνθρωποι θα τρέξουν πίσω σου μ' ευγνωμοσύνη, σαν υπάκουο κοπάδι, τρέμοντας μήπως πάρεις το χέρι σου και δεν έχουν πια ψωμί. Εσύ όμως δε θέλησες να στερήσεις απ' τον άνθρωπο την ελευθερία και αρνήθηκες, κρίνοντας πως είναι ασυμβίβαστη με την υπακοή που εξαγοράζεται με

ψωμιά... Επαύξησες την ανθρώπινη ελευθερία, αντί να την περιορίσεις και επέβαλες έτσι για πάντα στον ηθικό άνθρωπο τα μαρτύρια αυτής της ελευθερίας. 'Ηθελες να σ' αγαπούν ελεύθερα, να σε ακολουθούν οι άνθρωποι με τη θέλησή τους, κατάγοητευμένοι... Δεν κατέβηκες απ' τον σταυρό όταν σε κορόιδευαν και σου φώναζαν ειρωνικά: 'Κατέβα απ' το σταυρό για να σε πι-στέψουμε'. Δεν το 'κανες, γιατί δεν ήθελες πάλι να υποδουλώσεις τον άνθρωπο μ' ένα θαύμα. 'Ηθελες μια πίστη ελεύθερη και όχι υπαγορευμένη από το θαύμα. Χρειαζόσουνα την ελεύθερη αγάπη και όχι τη δουλική έξαρση ενός τρομοκρατημένου σκλάβου... Δε σε φοβάμαι καθόλου. Κι εγώ πήγα στην έρημο, κι εγώ έζησα με ρίζες και ακρίδες, κι εγώ μακάρισα την ελευθερία που χάρισες

στους ανθρώπους... Αλλά συνήλθα και δε θέλησα να υπηρετήσω μια υπόθεση παράλογη. Γύρισα πίσω κι ενώθηκα με εκείνους που διόρθωσαν το έργο σου... Σ' το ξαναλέω, αύριο, μ' ένα νόημά μου, θα ιδείς αυτό το πειθήνιο κοπάδι να φέρνει αναμμένα κάρβουνα στη φωτιά όπου θα σε ρίξω, γιατί ήρθες να εμποδίσεις το έργο μας. Γιατί αν υπάρχει κάποιος που του αξίζει πιο πολύ απ' όλους να καεί, αυτός είσαι εσύ. Αύριο θα σε κάψω. Τελείωσα".

Φ. Ντοστογιέφσκι. Αδελφοί Καραμαζώφ (μτφρ. Σ. Π.), Σύγχρονες Εκδόσεις, σελ. 220-229.

Εδώ ο Ντοστογιέφσκι κάνει κάτι πολύ περισσότερο από τη συγγραφή μιας έκθεσης ιδεών. Κάνει ανατομία στην άβυσσο της ανθρωπι-

νης ύπαρξης και δείχνει ότι για το Χριστιανισμό η ελευθερία είναι ένα κατόρθωμα - όχι κάτι δεδομένο.

α. Ο Μεγάλος Ιεροεξεταστής μέμφεται το Χριστό ότι δε βάσισε το έργο του στο θαύμα. Είναι γεγονός ότι τα Ευαγγέλια προτιμούν να ονομάζουν τα έργα του Χριστού "δυνάμεις" ή (περισσότερο) "σημεία", όχι όμως "θαύματα". Αυτό δεν είναι τυχαίο. "Θαύμα" είναι κάτι που προξενεί θαυμασμό, θάμπωμα' είναι κάτι που εντυπωσιάζει τον άνθρωπο και τον μετατρέπει σε άβουλο και παθητικό θεατή. Αν όμως κοιτάξουμε προσεκτικά τα θαύματα των Ευαγγελίων, θα δούμε ότι ο Χριστός πρώτα ζητούσε την ελεύθερη συγκατάθεση του ανθρώπου και κατόπιν ενεργούσε. Ο Χριστός δεν επιδιώκει την υποταγή του ανθρώπου, αλλά την αγάπη του. Ενεργεί

Ο Μεγάλος Ιεροεξεταστής και ο Χριστός κατάδικος. Όχι μόνο οι κινήσεις του σώματος, αλλά και η αντίθεση των χρωματισμών δηλώνουν τη διαφορά προσανατολισμού που δίνει ο καθένας τους. (Έργο π. Σταμ. Σκλήρη).

σαν κάποιον που κουβαλάει φως και μπαίνει σ' ένα σκοτεινό σπίτι, αν και όταν ο ένοικος του ανοίξει την πόρτα του. Γι' αυτό τα ευαγγέλια μιλούν για "σημεία". "Σημείον" σημαίνει συγκεκριμένος χώρος (π.χ. η ζωή ενός πιστού ανθρώπου), όπου συμβαίνει σε περιορισμένη κλίμακα εδώ και τώρα ό,τι θα συμβεί καθολικά και οριστικά στη Βασιλεία (κατάργηση της φθοράς, του θανάτου κ.ο.κ.).

β. Αν αφαιρεθεί από τον άνθρωπο η ελευθερία επιλογής, τότε αυτό που απομένει δεν είναι άνθρωπος. Η πιο αντίθετη προς τον Χριστιανισμό επιθυμία θα ήταν να κατάρτισει ο Θεός τον άνθρωπο ανάκατο να αμαρτήσσει! Έτσι λοιπόν και ο Χριστός αρνείται να κατεβεί από τον σταυρό όταν οι Φαρισαίοι τον προκαλούν να το κάνει για να απο-

δείξει ότι είναι γιος του Θεού. Γιατί αν αποδεχόταν την πρόκληση και κατέβαινε, τότε οι Φαρισαίοι θα ήταν αναγκασμένοι να τον αποδεχτούν, δίχως όμως να τον αγαπούν.

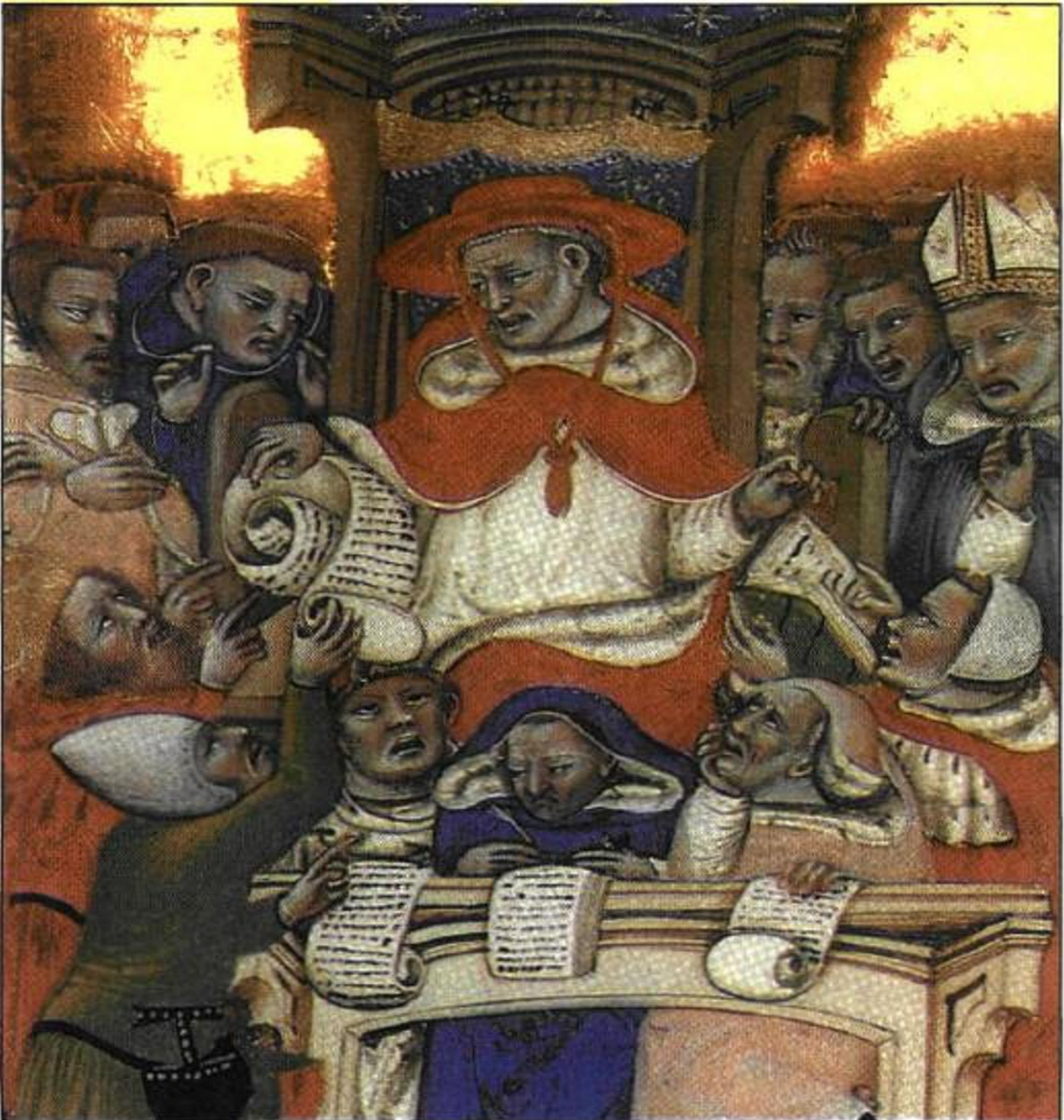
γ. Ο Θεός, λοιπόν, δεν απευθύνεται στον άνθρωπο ως εξωτερική αυθεντία, αλλά ως δυνατότητα ενός άλλου τρόπου ύπαρξης. Ο άνθρωπος λέγοντας "ναι" στη σχέση με το Θεό και γινόμενος μέτοχος του τρόπου ζωής της Αγίας Τριάδας, ελευθερώνεται από όλα αυτά που αποτελούν περιορισμούς, δουλεία, δεσμά, πάνω στην ύπαρξή του. Τέτοια δεσμά είναι κυρίως η μοναξιά, ο πόνος και ο θάνατος. Δίχως την ελευθερία από τη φθορά και το θάνατο, κάθε επιλογή του ανθρώπου είναι τόσο ελεύθερη, όσο η "ελευθερία" του αιχμάλωτου πουλιού να πετά από γωνιά σε γωνιά του κλου-

βιού του.

δ. Στην καθημερινή ζωή ο Χριστιανός καλείται να υπερασπιστεί την ελευθερία ως βασικό χαρακτηριστικό του ανθρώπου σε κάθε επίπεδο: προσωπικό, κοινωνικό, πολιτικό. Αυτό μπορεί να τον φέρει αναπόφευκτα σε σύγκρουση με τυραννικά καθεστώτα. Σε τέτοιες περιπτώσεις ο Χριστιανός έχει καθήκον απειθαρχίας, βάσει της ρήσης των αποστόλων προς τους διώκτες τους: “Πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις” (πιο πολύ πρέπει να υπακούμε στο Θεό παρά στους ανθρώπους) (Πράξ. 5: 29). Ήδη στα χρόνια των διωγμών οι Χριστιανοί αρνήθηκαν να αναγνωρίσουν την κρατική εξουσία, τον Καίσαρα, ως Κύριό τους. Ο μόνος πραγματικός Κύριος που δέχονταν οι μάρτυρες είναι ο Χριστός, και γι' αυτό ακούμε

αυτή τη μαρτυρία και σήμερα στη
θεία Λειτουργία: "Εἷς Ἄγιος, εἷς Κύ-
ριος, Ἰησοῦς Χριστός" (ένας είναι ο
πραγματικά Ἄγιος και πραγματικά
Κύριος, ο Ἰησοῦς Χριστός). Στη συ-
νέχεια, στο διάβα των αἰώνων, πολ-
λές φορές Χριστιανοί λησμόνησαν
αυτό το ἦθος και συμμάχησαν με
αυταρχικά καθεστώτα ἢ επαναπαύ-
τηκαν στη φιλική προς αυτούς κρα-
τική εξουσία. Με κριτήριο την πίστη
της Εκκλησίας και την πράξη των
Πατέρων της, τέτοιες περιπτώσεις
πρέπει να καταδικαστούν ως απα-
ράδεκτες φαλκιδεύσεις του Χριστι-
ανισμού. Σε κάθε περίπτωση, ο
Χριστιανός δυσπιστεῖ προς κάθε εἴ-
δους μετατροπή των ανθρώπινων
σχέσεων από σχέσεις αγάπης σε
σχέσεις εξουσίας (εἴτε μεταξύ φί-
λων, εἴτε μέσα στην οικογένεια, εἴτε
στην πολιτεία). Η εξουσία δε δίνει

προτεραιότητα στην καρδιά τού απέναντι ανθρώπου, αλλά στη συμμόρφωσή του. Ακόμα και για τις κρατικές εξουσίες που είναι αναγκαίες για τη διατήρηση της κοινωνικής ειρήνης, η Εκκλησία επιμένει ότι πρέπει να λειτουργούν ως διακονία του ανθρώπου κι όχι ως καταδυνάστευσή του.

**Καρδινάλιος που προεδρεύει ενός
μεσαιωνικού εκκλησιαστικού δικασ-
τηρίου
(Λεπτομέρεια από χειρόγραφο του
Fitzwilliam Museum στο Κάιμπριτζ).**

Ο Χριστός πλένει τα πόδια των μαθητών Του (Ιω. 13: 4-10). Υπόδειγμα πώς στην Εκκλησία η εξουσία αντικαθίσταται από τη διακονία. (Ψηφιδωτό του 11ου αι. στη Μονή Οσίου Λουκά).

Κείμενα

1. Πολλοί ἀκούοντες ἐξεπλήσσοντο λέγοντες· πόθεν τούτῳ ταῦτα; καί τις ἡ σοφία, ἡ δοθεῖσα αὐτῷ, καὶ δυνάμεις τοιαῦται διὰ τῶν χειρῶν αὐτοῦ γίνονται; οὐχ οὗτος ἐστὶν ὁ τέκτων, ὁ υἱὸς τῆς Μαρίας, ἀδελφὸς δὲ Ἰακώβου καὶ Ἰωσῆ καὶ Ἰούδα καὶ Σίμωνος; καὶ οὐκ εἰσὶν αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ ὧδε πρὸς ἡμᾶς; καὶ ἐσκανδαλίζοντο ἐν αὐτῷ. ἔλεγε δὲ αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς ὅτι οὐκ ἔστι προφήτης ἄτιμος εἰ μὴ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ καὶ ἐν τοῖς συγγενέσι καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ. καὶ οὐκ ἠδύνατο ἐκεῖ οὐδεμίαν δύναμιν ποιῆσαι εἰ μὴ ὀλίγοις ἀρρώστοις ἐπιθείς τὰς χεῖρας ἐθεράπευσε· καὶ ἐθαύμαζε δια τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν.

2. Μάρκ. 6: 2-6

2. Πολλοί που τον άκουγαν (τον Χριστό) απορούσαν κι έλεγαν: Από πού τα κατέχει αυτά; Και ποια είναι η σοφία αυτή που του δόθηκε; Πώς κάνει τέτοια θαύματα με τα χέρια του; Αυτός δεν είναι ο ξυλουργός, ο γιος της Μαρίας κι αδελφός* του Ιακώβου, του Ιωσή, του Ιούδα και του Σίμωνος; Κι οι αδελφές* του δε μένουν στον τόπο μας;' Κι αυτό τους δημιούργησε εμπόδιο να τον πιστέψουν. Κι ο Ιησούς τους έλεγε: 'Δεν υπάρχει προφήτης που να μην τον περιφρορούν οι συμπατριώτες του, οι συγγενείς του κι η οικογένειά του'. Κι έτσι δεν μπορούσε να κάνει εκεί κανένα θαύμα, παρά μόνο ακούμπησε τα χέρια του σε λίγους αρρώστους και τους θεράπευσε. Κι έμενε κατάπληκτος από την απιστία τους.

2. Οἶδατε ὅτι οἱ ἄρχοντες τῶν ἐθνῶν κατακυριεύουσιν αὐτῶν καί οἱ μεγάλοι κατεξουσιάζουσιν αὐτῶν. οὐχ οὕτως ἔσται ἐν ὑμῖν, ἀλλ' ὅς ἐάν θέλη ἐν ὑμῖν εἶναι πρῶτος, ἔσται ὑμῶν δοῦλος· ὡσπερ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἦλθε διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι καί δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντί πολλῶν.

Ματθ. 20: 25-28

2. Ξέρετε ὅτι οἱ ηγέτες των εθνῶν ασκούν απόλυτη εξουσία πάνω τους και οἱ ἄρχοντες τα καταδυναστεύουν. Σ' εσάς ὅμως δεν πρέπει να συμβαίνει αυτό, ἀλλὰ ὅποιος θέλει να γίνει μέγας ἀνάμεσά σας πρέπει να γίνει υπηρέτης σας. Κι ὅποιος ἀπό σας θέλει να εἶναι πρῶτος πρέπει να γίνει δούλος σας. Ὁ-

πως ο Υιός του Ανθρώπου δεν ήρθε για να τον υπηρετήσουν, αλλά για να υπηρετήσει και να προσφέρει τη ζωή του λύτρο για όλους.

3. "Η αρετή λέγεται έτσι, επειδή βάση της είναι η δυνατότητα να επιλέγεις (τό αίρεισθαι'). Διότι είναι αιρετή και ηθελημένη, επειδή το καλό το κάνουμε με συνειδητή επιλογή και με τη θέληση μας όχι αθέλητα και εξαναγκαστικά".

Ιωάννης Δαμασκηνός, Φιλοκαλία, έκδ. Αστήρ, τ. Β', Αθήνα 19754, σελ. 237.

Θέματα για συζήτηση

1. Συγκρίνετε το σκεπτικό του Μεγάλου Ιεροεξεταστή με όσα λέει ο Ιωάννης ο Δαμασκηνός στο τελευταίο κείμενο. Ποιο από τα δύο πιστεύετε ότι έχει μεγαλύτερη απήχηση σήμερα στις σχέσεις των ανθρώπων;

2. Πώς θα λειτουργήσει η πολιτική εξουσία αν τα λόγια του Χριστού που παρατίθενται παραπάνω πιστευτούν αληθινά και εφαρμοστούν;

6. ΟΙ ΕΞΤΡΕΜΙΣΤΕΣ ΤΗΣ ΕΛΕΥ- ΘΕΡΙΑΣ. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ "ΔΙΑ ΧΡΙΣΤΟΝ ΣΑΛΩΝ"

Και τώρα φίλοι μου είν’
αργά
μια καληνύχτα στη μαμά
και λίγη στάχτη στα
μαλλιά
καιρός να πούμε αντίο.

Αφορμή
για προ-
βλημα-
τισμό

Σκεπάσαμε όλους τους
νεκρούς
με αρρωστιάρικους ψαλ-
μούς
κλόουν με σοβαρούς
σκοπούς
γυμνοί μέσα στο κρύο.

Κατά τ' άλλα εσείς
που 'σαστε υγιείς και α-
ξιοπρεπείς
βοηθήστε μας λίγο,
δώστε μας πνοή, στέγη
και τροφή
μία ιδέα στεγανή
που να μη μπάζει κρύο.

Παύλος Σιδηρόπουλος
"Εν κατακλείδι", τρα-
γούδι από το δίσκο του
"Φλου" – 1978.

Σχόλια και αφορμές για συζήτηση

1. Ο Παύλος Σιδηρόπουλος μιλάει, προφανώς, για δυο ομάδες - κατηγορίες ανθρώπων. Τους πρώτους τους σκιαγραφεί ως αν-

θρώπους "υγιείς και αξιοπρεπείς". Ποιοι μπορεί να είναι; Και ποιοι μπορεί να αποτελούν την άλλη ομάδα, στην οποία εντάσσει και τον εαυτό του; Τι θέση φαίνεται να κατέχει στην κοινωνία;

- 2. Οι σημιτικοί λαοί συνήθιζαν να ρίχνουν στάχτη στα μαλλιά, όταν πενθούσαν (Ματθ. 11: 21). Τι μπορεί να εννοεί ο τραγουδοποιός με τη φράση αυτή στην πρώτη στροφή; Τι αισθήματα φανερώνουν οι εκφράσεις "είν' αργά", "καιρός να πούμε αντίο";**
- 3. Τι μπορεί να εκφράζει το αίτημα της τελευταίας στροφής, όπου, πέρα από την κάλυψη διάφορων υλικών αναγκών (στέγη και τροφή), αποζητιέται και πνοή και μια ιδέα στεγανή...;**

Όπως είδαμε, ο Χριστιανισμός δεν είναι έτοιμες συνταγές, δεν είναι η ατομική τακτοποίησή μας, ούτε ένας εφησυχασμός που γεννιέται από την τήρηση εξωτερικών τύπων. Είναι αγώνας, για να γίνει κανείς γνήσιος, να μπορέσει να σπάσει τον ατομικισμό του και να ανοιχτεί πραγματικά στον άλλον. Δεν είναι τυχαίο ότι ο ίδιος ο Χριστός εμφανίζεται στα Ευαγγέλια ως καταπατητής του θρησκευτικού νόμου, προκειμένου να αναδείξει και να φωτίσει την ουσία του: αντίθετα, π.χ., προς τους "ευσεβείς" τηρητές του θρησκευτικού νόμου που πίστευαν ότι οι ίδιοι είναι αναμάρτητοι κι ότι μπορούν να εντοπίσουν την αμαρτία στους άλλους, αρνείται να λιθοβολήσει τη μοιχαλίδα, όσο κι αν δε συμφωνεί με τον τρόπο ζωής της

(Ιω. 8: 3-11)· καταδέχεται να φάει και να συνομιλήσει με πόρνες και τελώνες (Ματθ. 9: 11, 21: 31)· καταπατάει την αργία του Σαββάτου προκειμένου να ευεργετήσει τον άνθρωπο (Ματθ. 12: 1-15)· καυτηριάζει τους υποκριτές για την επιδεικτική νηστεία τους (Ματθ. 6: 16-18) κ.ο.κ.. Το κήρυγμα και οι επιλογές του ήταν ορισμένες φορές τόσο ανατρεπτικές, ώστε οι ίδιοι του οι συγγενείς τον κατηγόρησαν κάποια στιγμή για τρελό (Μάρκ. 3:21).

Πάντα, λοιπόν, караδοκεί ο κίνδυνος να νοθευτεί το πνεύμα του Χριστιανισμού και να αντικατασταθεί από μια σκυθρωπή τυπολατρία. Διαρκώς οι Πατέρες και Άγιοι της Εκκλησίας επισημαίνουν αυτόν τον κίνδυνο της νόθευσης από υποκρισία, θρησκοληψία κτλ.. Όσον αφορά αυτές τις επισημάνσεις, έχουμε

και κάτι το ξεχωριστό. Περιπτώσεις ασκητών που έμειναν γνωστοί ως "διά Χριστόν σαλοί", δηλαδή "τρελοί για χάρη του Χριστού".

Οι σαλοί είναι συνήθως μοναχοί που αφήνουν το μοναστήρι ή το ασκητήριό τους, έρχονται στις πόλεις και κάνουν πράξεις παράλογες και προκλητικές, πράξεις τρελού, οι οποίες όμως έχουν πάντα ένα βαθύτερο νόημα και αποβλέπουν στην αποκάλυψη αληθειών, που συχνά στραγγαλίζονται στη συμβατικότητα και στην "αξιοπρέπεια" της κοινωνίας. Ο σαλός μπαίνει σε τόπους, στους οποίους υποτίθεται ότι δεν επιτρέπεται να συχνάζουν αξιοπρεπείς και μάλιστα ευσεβείς άνθρωποι. Συχνάζει, λοιπόν, σε ταβέρνες, σε κακόφημες συνοικίες και σε πορνεία, ζει με τους περιθωριακούς και τους απόκληρους.

Αλληγορία της αυτοφυλάκισης στα πάθη μας. Τα κάγκελα είναι κομμένα, παρ' όλ' αυτά ο φυλακισμένος δεν μπορεί να αποδράσει, επειδή είναι δέσμιος μιας και μόνο αλυσίδας. (π. Σταμάτη Σκλήρη. "Ο φυλακισμένος με την πορφύρα", 1996).

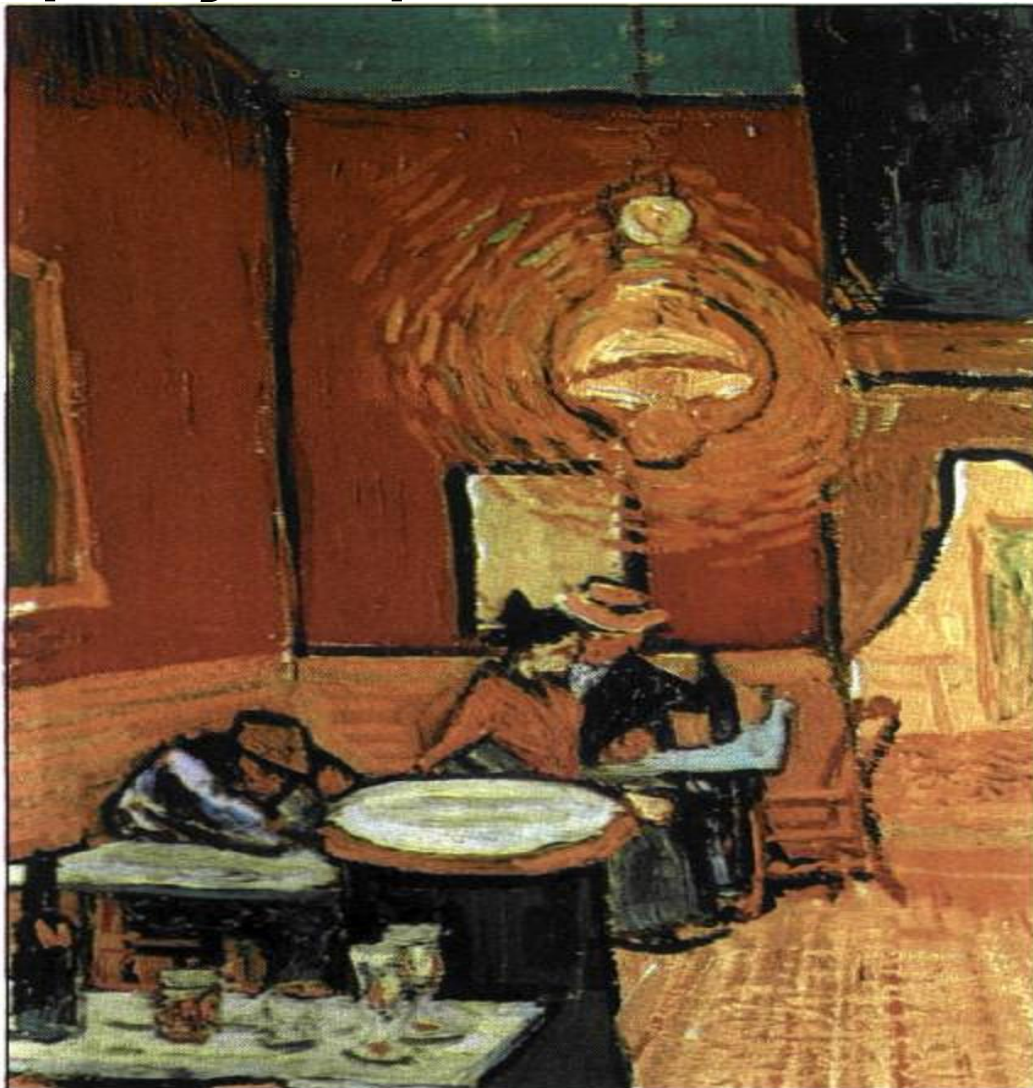
Αυτούς τους ανθρώπους οι σαλοί δεν τους απορρίπτουν, ούτε και τους αναγκάζουν με τη βία να αλλάξουν τρόπο ζωής, παρόλο που δε συμφωνούν μ' αυτόν. Συμμετέχουν σ' όλες τις διαστάσεις του περιθωρίου, πλην μιας: της αμαρτίας. Βιώνουν, λοιπόν, την κοινωνική απόρριψη, τον πόνο, την αδικία, την αναξιοπρέπεια, για να μπορέσουν να νιώσουν τους ίδιους τους περιθωριακούς, να τους προσεγγίσουν, να επικοινωνήσουν μαζί τους και να τους οδηγήσουν ελεύθερα σε επίγνωση. Από την άλλη, οι σαλοί απευθύνονται στους χριστιανούς και ειδικά σ' εκείνους που νοιάζονται (όπως ο Φαρισαίος της παραβολής) μονάχα για την ατομική σωτηρία τους και που είναι μάλιστα πεπεισμένοι γι' αυτήν, επειδή τηρούν με νομικό πνεύμα έναν κώδικα εντο-

λών. Έτσι, π.χ., οι σαλοί παραβιάζουν συστηματικά τη νηστεία και γίνονται προκλητικοί, όταν αντιλαμβάνονται ότι τους παρακολουθεί κόσμος, κατ' ιδίαν όμως επιδίδονται σε αυστηρή νηστεία, διότι γνωρίζουν ότι είναι μια άσκηση πολύτιμη για τον πνευματικό αγώνα. Κι από την άλλη, οι σαλοί δεν αρνούνται τα δόγματα και την πίστη της Εκκλησίας, εμπαιίζουν όμως όσους τα αντιλαμβάνονται επιφανειακά.

Είναι χαρακτηριστικό πώς περιγράφεται η είσοδος του αγίου Συμεών¹ του δια Χριστόν Σαλού (6ος αιώνας) στην Έμεσα, πόλη που σήμερα βρίσκεται στη δυτική Συρία:

¹ Τα αποσπάσματα για τους σαλούς Συμεών και Νικόλαο είναι από μελέτημα του Κάλλιστου Γουέαρ στο βι-

**βλίο Ένότης έν τῇ ποικιλία, εκδ. Α-
κρίτας, Αθήνα 1997, σελ 116, 135.**

**Από τον πίνακα του Βενσάν Βαν
Γκογκ, "Ολονυκτία καφετέρια"
(1888). Ο ίδιος ο ζωγράφος σημείω-
σε ότι προσπάθησε να αποδώσει μια
δαιμονική ατμόσφαιρα "όπου μπορεί
κανείς να συντριβεί, να τρελαθεί και
να εγκληματίσει".**

Βρήκε ένα ψόφιο σκυλί σ' ένα σωρό σκουπίδια έξω από την πόλη, έλυσε τη σχοινένια ζώνη του, έδεσε με τη μια της άκρη το ένα πόδι του σκυλιού, και το έσερνε πίσω του καθώς έτρεχε. Έτσι πέρασε την πύλη της πόλης. Υπήρχε ένα σχολείο εκεί κοντά, κι όταν τα παιδιά τον είδαν, άρχισαν να φωνάζουν, 'Δείτε, ένας τρελοκαλόγερος!', και να τρέχουν πίσω του και να τον χτυπούν. Την άλλη μέρα που ήταν Κυριακή, πήρε λίγα καρύδια, πήγε στην εκκλησία στην αρχή της Λειτουργίας, και εκεί έσπαζε τα καρύδια και έσβηνε τα καντήλια. Όταν προσπάθησαν να τον βγάλουν έξω, σκαρφάλωσε στον άμβωνα και από κει σημάδευε τις γυναίκες με τα καρύδια. Με πολλή δυσκολία τον έβγαλαν έξω, αλλά μόλις βγήκε αναποδογύρισε τους πάγκους

των ζαχαροπωλών, οι οποίοι όμως τον κτύπησαν τόσο άσχημα που παραλίγο να πεθάνει.

Εδώ, ο σαλός θέλει να υπενθυμίσει έμπρακτα ότι αυτό που μετρά δεν πρέπει να είναι η εξωτερική εμφάνιση, ότι αυτό που σώζει δεν είναι η τυπική θρησκευτικότητα, κι ότι όσοι είναι κατ' όνομα μόνο χριστιανοί και έτοιμοι να ασκήσουν βία κατά του αδελφού τους μοιάζουν με τους εμπόρους που έδιωξε ο Χριστός από τον Ναό. Κι από την άλλη, αυτός ο αυτοεξευτελισμός είναι για τους σαλούς κι ένας τρόπος να κρύψουν την αγιότητά τους, να μην επαινεθούν από τον κόσμο, να μη γίνουν δούλοι του θαυμασμού ή και της κολακείας του κόσμου. Ο σαλός είναι ελεύθερος. Θεμέλιό του είναι η σχέση του με τον Θεό, κι έτσι, σε

ανθρώπινο επίπεδο δεν έχει να χάσει τίποτα, δε φοβάται τίποτα και κανέναν. Είναι ενδεικτικό πώς ο ρώσος Νικόλαος ο Σαλός (16ος αιώνας) τόλμησε να ελέγξει τον τυραννικό τσάρο Ιβάν τον Τρομερό που καταπίεζε το λαό. Ήταν Μεγάλη Σαρακοστή, περίοδος δηλαδή μεγάλης νηστείας πριν από το Πάσχα, νηστείας που και ο Ιβάν, ως χριστιανός μονάρχης, τηρούσε. Ο Νικόλαος διασταυρώθηκε μαζί του και του πρόσφερε να φάει ένα κομμάτι ωμό κρέας. Ο τσάρος οπισθώχρησε αηδιασμένος, παίρνοντας το μήνυμα, ότι χειρότερο από το να φας κρέας τη Σαρακοστή είναι να "καταβροχθίζεις" ανθρώπινο κρέας με την τυραννική εξουσία σου.

Είπαμε παραπάνω ότι οι "δια Χριστόν Σαλοί" είναι μια ιδιάζουσα περίπτωση αγιότητας. Σε καμία πε-

ρίπτωση οι επιλογές τους δεν πρέπει να απολυτοποιηθούν. Όποτε επιχειρήθηκε μίμησή τους με επιπολαιότητα, τα αποτελέσματα ήταν οικτρά: ψυχικός διχασμός και παράπονο για την έλλειψη αναγνώρισης. Η σαλότητα είναι πάνω απ' όλα ζήτημα χαρίσματος κι ελευθερίας.

Θέματα για συζήτηση

1. Μπορεί άραγε να εντοπιστούν στο τραγούδι του Σιδηρόπουλου αγωνίες σαν αυτές που αφουγκράστηκαν οι "δια Χριστόν σαλοί"; Ποιες είναι αυτές ειδικότερα;
2. Θυμηθείτε το περιστατικό του λιθοβολισμού της μοιχαλίδας (Ιωάν. 8: 3-11) και συζητήστε πόσο βοηθάει σε κάθε περίπτωση η διάκριση αμαρτίας και αμαρτωλού.

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	10
1. Ο ηθικός προβληματισμός. Η χριστιανική θεώρηση της Ηθικής	22
2. Εντολές και δόγματα. Συνταγές σκλαβιάς ή δρόμοι ελευθερίας	40
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α. ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΖΩΗΣ	55
3. Η ηθική συνείδηση	57
4. Τα κίνητρα των πράξεων στην ηθική ζωή	75
5. Η ελευθερία του ανθρώπου στις επιλογές και στις πράξεις του	100
6. Οι εξτρεμιστές της ελευθερίας. Η περίπτωση των «δια Χριστόν σαλών»	119